

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 2

Årgång 66

2011

Vår på Kinnekulle

Foto Freddie Wendin

Kinnekulle

sidan 5-10

Profilen - Hugo, en ordkunnig man

sidan 16

Hänt på bögda...

sidan 24

Foto: Charles Hammarsten

HKH Kronprinsessan Victoria

Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Innehåll

Några ord från förbundsordföranden.	3
Tankar i tiden.	4
Platåberget Kinnekulle och dess natur.	5
Stenens betydelse för Kinnekulle	6
Kyrkorna på Kinnekulle	8
Eskilssons Kopparslageri i Medelplana	9
Berget annorlunda.	11
Helt naturligt - Brännvinsriket gav barn jobb	12
Varglaven på Ornunga gamla kyrka	13
Något om Trollhättan - sågarebyn.	14
År för kulturmiljöns hantverk i Mariestad . . .	15
Profilen - Hugo ordkunnig man	16
Mynt i Husaby avslöjar	18
Blodbadsbasen biskop i Skara	19
Kôrv.	21
En lantmätare och hans tid	22
Hänt på bögda	24
Täppe-Nils, ingen vanlig Johansson	26
Backstugan Kulla i Upphärad	27
Västgöta Gille i Linköping	29
Läsvärt i korthet.	30
Lite bilhistoria	32

För redigering/layout svarar Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, Vårgårda, och tidningen trycks hos Rydins Tryckeri AB, Nossebro.

Utgivningstider är 22-28 febr, 25-28pr, 24-30 juni, 24-30 aug, 26-30 okt, 24-28 nov.

Senaste manusdag 6 veckor före utgivning.

Hemsida: www.hembygd.se/vastergotland

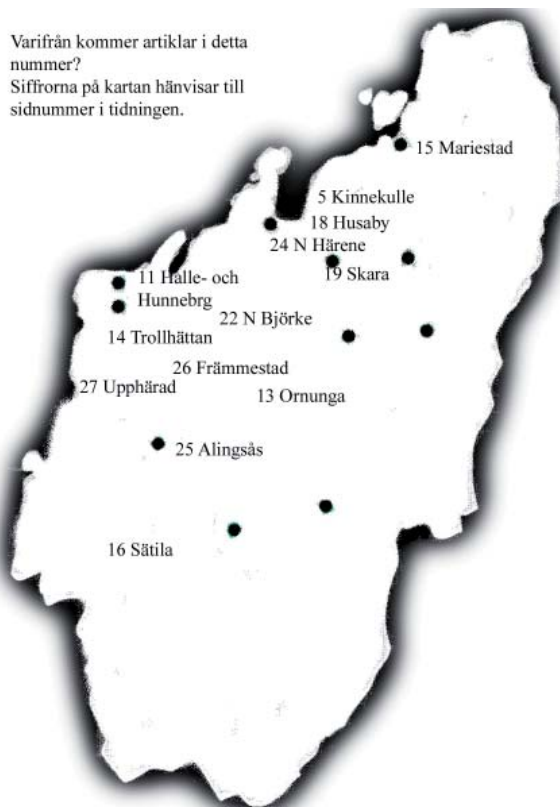
VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 66
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2011 150:-

Varifrån kommer artiklar i detta nummer?

Siffrorna på kartan hänvisar till sidnummer i tidningen.

Nästa nummer av Västgötabygden

kommer i vecka 26. Manusstopp 9 maj.

Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Om inget annat anges, är artikelförfattaren också fotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. De flesta texter och bilder publiceras på vår hemsida. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

Några ord från förbundsordföranden

I en så omfattande organisation som Västergötlands Hembygdsförbund finns många tankar kring utvecklingsarbete. Många förslag och initiativ kommer från föreningar och kretsar, andra från förbundsstyrelsen. Förbundets begränsade ekonomiska resurser gör det nödvändigt att hitta samarbetspartners av olika slag och på olika plan. Detta leder också till värdefullt utbyte av erfarenheter och kunskap.

Ungdoms- och studiekommittén fortsätter ett energiskt arbete i samverkan med Studieförbundet Vuxenskolan. Med temat ”Det hände alldeles nyss – den nära historien...” har flera träffar ordnats. Cirkelledarutbildning planeras i samarbete med Västergötlands Museum. Aktiviteter planeras med temat ”Ju förr desto bättre” kring en nyutkommen bok med samma namn. I museets Fornby ordnas en kurs under våren i att bygga gårdsgård på gammalt sätt. I höst kan det där bli en kurs i att lägga spåntak. Temat anknyter till de två kursdagar kring tak som hölls under hösten i samverkan med Byggnadsvård Nääs och för pengar från Sveriges Hembygdsförbunds projekt Hus med historia.

God samverkan mellan flera föreningar är grundläggande för framgångsrika projekt. I Sjuhäradsområdet samverkar hembygdsföreningar med flera olika slags organisationer för att på längre sikt utveckla natur- och kulturturism. Ett liknande projekt påbörjas i Skaraborg, men där med inriktning på vandring och pilgrimsleder. Drivande är Hushållningssällskapets landsbygdsutvecklare som fått projektmedel från Länsstyrelse och Region. VHF:s ordförande ingår i styrgruppen för båda projekten.

Intresset blir allt större för ”gamla” kunskaper – och betydelsen av att föra dem vidare. Under temat Ju förr desto bättre samverkar VHF närmast med Sveriges Hembygdsförbund, Hantverkslaboratoriet DaCapo i Mariestad, Vänermuseet i Lidköping och med Studieförbundet Vuxenskolan. En temadag ”Aktuellt: Kunskap från förr!” arrangeras den 21 maj vid Hantverkslaboratoriet, Trädgårdens skola, Mariestad.

Ovan nämnda aktiviteter skall ses som möjligheter

Eva Bergström Hyenstrand
Förbundsordförande

Övergripande mål är att stärka hembygdsföreningarnas status

för kretsar eller enskilda föreningar. Förhoppningen är utveckling mot väl förankrade arbetsformer. Vad pengar beträffar har kurserna i princip inte kostat VHF något, med undantag för enstaka reseersättningar etc.

Under hösten har tre ordförandeträffar ordnats, som bl a berörde önskemål inför morgondagens hembygdsverksamhet. Samma tema; ”Hembygdsarbetet i framtiden” diskuterades vid två dagar.

VHF:s arbetsutskott har formulerat projektansökan ”Aktiv hembygd – att skapa nätverk för att synliggöra den västgötska hembygdsrörelsens resurser och möjligheter”. Den inges till Länsstyrelsen. Projektet, som prövas med förstudie, har som syfte är att utveckla samverkan mellan föreningar, att ge kunskaper om projektarbete, anslagsansökning, turismverksamhet mm. Övergripande mål är att stärka hembygdsföreningarnas status och funktion i bygd och kommun, för att bidra till lokal utveckling och närhet mellan människor.

Slutligen: till Sveriges Hembygdsförbunds riksstämma detta år inlämnar Västergötlands Hembygdsförbund en motion med begäran om SHF:s aktiva stöd att belysa risker med uranbrytning och att verka för relevant lagändring.

Eva Bergström Hyenstrand

Glöm inte att förhandsrösta i Regionalvalet om Du skall åka på förbundets årsstämma på Kinnekulle den 15 maj.

Tankar i tiden ...

Leif Josefsson

Jag heter Leif Josefsson och bor på Ödegårdsbacken i Vänga tillsammans med min fru Angerd. Vi har tre barn. Det är sjunde generationen i släkten på denna gård vi bor på. Marken här är en så kallad drumlin med olika jord- och stenarter.

Jag har arbetat som målare och genom detta yrke har jag fått lära känna många människor runt om i bygderna. 1980 började jag i Borås kyrkliga del som vaktmästare och reparatör ett tag, sedan gick jag över till att vara vaktmästare vid Brämhults kyrka och församlingshem. Under åren har det blivit en del arbete inom hembygdsrörelsen i olika uppdrag. Så blev det 15 år som ordförande i Borås Hembygds-krets som omfattar tjugo hembygdsföreningar från Borås, Bollebygd och Rävlanda föreningar. Lika många år har det blivit i Västergötlands Hembygdsförbund, och dessutom har jag arbetat många år i Vänga Hembygdsförenings styrelse.

Västgötabygden 2:11

Hembygdsmuseum

Det största arbetet är nedlagt vid Vänga kvarn. Där har jag tillsammans med min bror Edor, sett till att bygga upp ett affärsmuseum med inredning från Vänga gamla affär. Efter det har vi ställt i ordning lokaler för våra museiföremål. Det har blivit ett föreningens Hembygdsmuseum.

Efter köpet av Vänga kvarn blev det mer att göra. Den skulle isoleras så vi fick sätta upp gipsskivor på väggar och tak, byta ut dörrar och fönster, tapetsera, måla, slipa golv och lacka.

Nästa steg blev arbete i kvarnkaféet. Vi slipade, lackade golv, flyttade diskbänk, skåp och kakelsättning i kök och ordnade ny matta.

Många arbetstimmar

Det vi nu håller på med är att utöka gallerian så det går att få plats åttio sittande vid servering. Det skall också bli en ny ingång med hall och toalett. Detta ska vara färdigt under maj månad. Det blir över hundra timmar som vi lägger ner om året.

Utvändigt har vi höjt altangolvet så det kom i höjd med övriga golv inne. Då blir det lättare att ta sig fram med rullstolar. Det har också blivit ett plasttak över altanen.

Vänga Hembygdsförening är medarrangör i musikunderhållningen under sommaren med femtio evenemang. På programmet står det också valborgsfirande, påskeld, midsommar med dans och lekar, maleridag i kvarnen, och berättarafton.

Detta är inte bara tankar i tiden utan ett arbete som krävs för det ska bli färdigt. Vänga kvarnområde med alla våra byggnader och Sävån rinnande strax intill är Borås tredje största utflyktsmål med tjugofemtusen besökare om året som även kan beställa kaffe eller varmrätt. Vänga Kvarn och Kvarnkafé har en del samarbete med Bredareds nya attraktion, museet med Unos djur, liksom med Lyckans äpple och musteri och Galleri Tудоart. Detta kan öka våra besöksantal genom olika bussbolag som också är intresserade och flera beställningar har kommit in.

Text Leif Josefsson
Foto Leif Brunnegård

Kinneulle

Platåberget Kinneulle och dess natur

Det gemensamma namnet på Kinneulle var från början Uppland, folket ner på slätten kallade det så. Kinneulle kallas också det blommande berget men är inte enbart känt för sin unika flora och fauna. Här finns oerhört mycket annat att titta på och studera, kyrkorna, bybildningarna, bruksmiljöerna, båthamnarna och de många gårdarna är något av det som besökaren på Kinneulle kan ha intresse av. Redan år 1746 skrev blomsterkungen Carl von Linné att "Kinneulle är ljufvligt" det omdömet är lika sant idag. Hela Kinneulle är ett Natura 2000-område och det finns 19 naturreservat. För dig som gärna vill ta dig

Sötbär. Om du väljer att vandra under senare delen av sommaren så kan du äta av sötbären direkt ur naturens eget skafferi.

Utsiktstornet. Uppe på Högkullen kan du se ut över bygden från utsiktstornet,

ut i naturen så finns det många olika leder, den längsta är Kinneulleleden som är 45 km lång. Utmed denna led finns möjligheter att övernatta på ett antal ställen, bivacker ger dig skydd under natten och vatten finns i porlande källor. Leden är en historisk vandring och naturupplevelse och du kan avverka denna på en heldag, räkna med 12

timmar då har du fått rasta ett antal gånger och kanske har du även tagit dig ett bad i Väneren.

Du kan starta din vandring var som helst utmed leden och du kommer alltid tillbaka till samma punkt. Är du campare så utgår du från Hällekis Camping nere vid Vänerens sjökant. Du tar dig upp till Högkullen där kan du se ut över bygden från utsiktstornet. Vandringen fortsätter över Österplana hed och vall, passerar Lasses Grotta i Husaby socken. Vidare tar du stegen mot Blomberg och Västerplana Storäng. Här rekommenderar jag dig att göra en avstickare till Västerplana kyrka, som har sitt ursprung från 1100-talet. Vandringen fortsätter till Råbäcks kalkgruva och ner till Råbäcks hamn. I kanten av Munkängarna ser du rester av Turisthotellen som inte ligger långt från stationsbyggnaden och Råbäcks slott. Efter Munkängarna kommer du till nästa slott som är Hellekis Säteri, där kommer hembygdsföreningen att hålla i värdskapet för Västergötlands Hembygdsförbunds årsmöte den 15 maj 2011. Någon kilometer från säteriet

ligger campingplatsen och cirkeln är sluten. Vandrigen ger inte bara trötta fötter utan också en upplevelse utöver det vanliga. Väljer du att vandra i maj månad då förstår du varför berget går under benämningen ”det blommande

berget”. Om du väljer att vandra under senare delen av sommaren så kan du äta av sötbären direkt ur naturens eget skafferi.

Kinnekulle hembygdsförening bildades år 1944 vid ett möte på Råbäck och namnet var då Kinnekulleortens hembygds- och fornminnesförening. Vid mötet beslöts att bilda en förening vars verksamhet skulle bestå i att sprida kännedom om samt verka för att bevara Kinnekulleortens många kulturhistoriska värden.

Föreningens syfte var också att belysa folkets liv och verksamhet under den gångna tiden samt väcka och bevara intresset hos ortens befolkning för allt gammalt och fornt.

År 1947 överlämnade fru Märta Tamm-Götlind ett

exemplar av den folklivsforskning hon gjort på Kinnekulle till hembygdsföreningen. Somrarna 1941-1952 tillbringade Märta till stor del på cykel med anteckningsblock och penna, detta resulterade i en samling A5-arkivblad 1560 stycken uppteckningar, foton och teckningar.

Under denna tid träffade Märta 140 berättare efter vilka hon gjorde uppteckningar av i dag oskattbart kulturvärde om livet i slott och torp under senare delen av 1800-talet.

Hembygdsföreningens upptagningsområde var från börja hela Kinnekulle. Senare delades Kinnekulle upp i flera hembygd-föreningar bland annat i Husaby och Fullösa. Kinnekulle Hembygdsförening täcker orterna Västerplana, Medelplana, Österplana, Gössäter, Hällekis och Kestad.

I föreningen finns ett Stenmuseum, ett Kopparslageri båda dessa i Medelplana, ett Bruksmuseum, Posseska Lancasterskolan och Ljungs stuga i Hällekis samt i soldattorpet Åtorp i Västerplana.

Varje år anordnas aktiviteter som bygdevandringar, fototräffar och öppet hus i föreningens hus för att visa hur tiden har påverkat både boende och olika verksamheter som skolan och till exempel Kopparslageriet. Bruksmuseet i Falkängen är föreningens senaste skötebarn, här visas fotografier från tiden då Bruket satte sin prägel på både människor och samhället.

*Lena Brodin
och Freddie Wendin*

Stenens betydelse för Kinnekulle

Stenhuggningen har mycket gamla anor på Kinnekulle. Redan på 1100-talet växte det fram en blomstrande stenhuggarverksamhet. När bygden kristnades kom engelska och tyska stenhuggare till Kinnekulle, de förde med sig stora kunskaper om hur man bygger hus av sten. Många kyrkor uppfördes på och runt Kinnekulle och de skickliga hantverkarna smyckade gravstenar och dopfontarna. På 1300-talet stannade stenhuggningen av men den blomstrade upp igen på 1500-talet. Till domkyrkan i Mariestad anlätades tyska stenhuggare, de slog sig ner i Västerplana där tillgången på sten av god kvalité fanns. Folket i bygden lärde sig ett nytt hantverk och att hugga sten blev en viktig bisyssla för många vid sidan av jordbruket.

Kalkbränningen var också en viktig bisyssla. Kalkstenen högs ur berget och brändes i stora ugnar som byggdes upp i kalkgruvorna. Än idag kan man se de ytliga brotten som vittnar om hur stenen bröts. När Carl von Linné gjorde sin Västgöta resa år 1746 anmärkte han på

stenbrytningen som förstörde stora områden av brukbar åker- och ängsmark.

Alunskiffen i berget användes tidigt i bland annat färgerier vid tillverkning av blekningsmedel. Redan år 1767 anlades Hönsätters Alunbruk, den äldsta bruksanläggningen på Kinnekulle. Sin blomstringstid hade bruket under 1820-talet då det fanns ett 100-tal anställda. På 1800-talet började man också använda oljan i skiffen som bränsle i kalkugnarna.

När kemisk industri alltmer kom igång blev alunokningen mindre lönsam och år 1873 jämnades bruksbyggnaderna med marken, då hade arbetarna successivt börjat föras över till Hönsätters kalkgruva och 20 år senare togs de över av Cementfabriken i Hällekis. Cementbruket grundades och företaget tillverkade kalk, alun, rödfärg och cement. Stor efterfrågan på arbetskraft medförde att Cementfabriken fick locka arbetarna med bostäder och social service och under detta växte bruksamhället Hällekis upp. I området Falkängen byggdes 8 hus med

Exteriör från Råbäcks Stenhuggeri.

8 lägenheter i varje hus för arbetare vid cementfabriken. Husen på Falkängen var på väg att förfalla i början av 1980-talet och kommunen försökte sälja dem för en krona styck. Rivningshotet var överhängande, dock beslöts att husen skulle renoveras och sedan dess har Falkängens Hantverksby och Vandrarhem funnits där. I denna miljö finns hembygdsföreningens Bruksmuseum som speglar bruksamhällets uppkomst och människorna som verkat där.

Det första mekaniska stenhuggeriet på Kinnekulle startade år 1862 i Hällekis hamn, några år senare togs ett nytt stenhuggeri i bruk vid Råbäcks hamn. Detta är sedan flera år tillbaka bevarat av en stiftelse och en förening kallad "Stenhuggeriets vänner" är verksam som aktivt museum "Råbäcks Mekaniska Stenhuggeri". I samband med att cementtillverkningen inleddes avtog verksamheten vid Hellekis stenhuggeri och Gössätters Stenhuggeri övertog verksamheten år 1899, detta blev den största stenindustri på Kinnekulle ända tills det lades ner år 1951.

På mitten av 1960-talet minskade efterfrågan på sten från Kinnekulle och verksamheten upphörde på de flesta stenhuggeri, totalt har det funnits omkring tio stenhuggerier på Kinnekulle och idag finns endast ett kvar. En stor revolution i arbetet i början på sekelskiftet 1900,

Kalkstensugn.

då började man använda lyftkranar och på 1930-talet infördes tryckluftsborrar. Numera sågas stenstycken direkt ur berget med klingsåg.

Trolmen startade kalkgruva i mitten av 1800-talet och forslade kalken ner till hamnen som låg nedanför gården. Från Trolmen kördes kalken med häst och vagn ner till hamnen och lastades på gårdens skutor.

Råbäck startade strax efter sin egen kalkgruva. Åren 1883-1884 byggdes en kalkbana, vilket innebar att kalken gick med linbana ner till hamnen direkt på båtarna. Vagnen med kalk hade en lucka i botten och kalken tömdes direkt ner i lastutrymmet. Kalkbanan var i bruk till och med 1949.

När kalkgruvorna startade eldades det med virke från berget, åtgången av virket var stor och detta förbjöds, oljan i alunskiffern användes då istället som bränsle och produktionen i kalkgruvorna fortsatte. Kinnekulles fauna som då bestod av främst lövträd var i stort nedhuggen och för att kompensera detta började man plantera granskog. Idag har 56 miljoner kronor erhållits från EU, detta för att återställa bergets fauna som det var på 1700-talet och ett stort naturvårdsprojekt har varit igång. I kalkgruvorna bröt man kalken, byggde upp kalkugnar och brände kalken därefter transporterades den ner till hamnarna i tunnor. Ett arbetslag på 3-4 man hade fler ugnar i gång samtidigt, verksamheten var främst i gång mellan april – november på grund av väder och mörker.

En fylld kalkugn behövde 14 dagar för att bli klar, under denna tid krävdes 24 timmars passning. Varje arbetslag tog ansvar för sin produktion om en kalkbränning inte blev "rätt" blev också förtjänsten därefter.

Kalken användes främst till jordbruket och som byggnadsmaterial.

Kalkindustrin på Kinnekulle var igång till slutet på 1950-talet och idag finns inget kvar – det enda tecken på denna industri är gruvorna och "rödfyrshögarna" slaggprodukterna efter kalkproduktionen som nu täcks av träd

och annan vegetation. Cementa bröt många miljoner ton kalksten till sin cementfabrik i Hällekis. Det största av stenbrotten på Kinnekulle ligger ovanför Munkängarna.

Verksamheten upphörde i slutet av 1970-talet.

*Lena Brodin
och Freddie Wendin*

Kyrkorna på Kinnekulle

Altaret i Västerplana kyrka

I början av 800-talet uppfördes små enkla kapell eller altare här och där på Kinnekulle. Den kristna läran kom med vikingarna som kom hem efter att ha varit i det ortodoxa bysantinska riket. På 1100-talet följde många yrkesskickliga hantverkare missionärernas spår, till Kinnekulle kom bl.a. stenhuggare främst från England och Tyskland. Ett stort antal stenkyrkor växte upp och kyrkorna stod kvar i tusen år och mer. Att Kinnekulle blev intressant för dessa invandrande stenhuggare berodde på att här fanns platsen där vår förste kristne kung Olof Skötkonung blivit döpt och här fanns ett berg där det var lätt att bryta sten.

Sandstenen var det vanligaste byggmaterialet, till Medelplana och Västerplana kyrkor användes kalkstenen. I Skara Stift byggdes mer än 500 kyrkor mellan åren 1100-talet till mitten av 1200-talet. De allra tidigaste kyrkorna uppfördes just kring Kinnekulle.

Än i dag finns många uråldriga kyrkor fortfarande kvar i bygden. I Kinnekulle Hembygdsförenings upptagningsområde finns Västerplana, Medelplana, Österplana, Kestad och Hönsätters Kapell.

På 1100-talet uppfördes Västerplana stenkyrka till Jungfru Marias ära. Troligtvis byggdes kyrkan på samma plats där det tidigare stått en stavkyrka. I mitten av 1800-talet beslöt kungliga befallningen att kyrkan skulle rivras och sockenborna skulle hänvisas till Medelplana kyrka. Västerplana borna vägrade förstöra sin kyrka. I över

**Österplana kyrka i vårskrud,
S:t Pers Nycklar**

100 år stod kyrkan öde, västerplanaborna gav inte upp och igångsatte en nationell insamling för att rädda sin kyrka. År 1924 återinvigdes kyrkan efter ett stort restaureringsarbete.

I kyrkan finns en dopfunt som skänktes till kyrkan av biskop Bengt den gode på 1100-talet.

Kyrkans Mariaskulptur i trä är från 1200-talet, har sitt ursprungliga utseende och är mycket omskriven och berömd. Mitt emot madonnan finns en medeltida skulptur av Johannes döparen. Kyrkan har många märkliga reliefbilder bl.a. en biskopsbild. Väggmålningarna i gamla koret tillkom under 1630-talet.

Predikstolen är från 1636. Den är smyckad med många sniderier och bilder samt sexton texttavlor, de flesta med bibeltexter. Takmålningarna i kyrkan tillkom under 1700-talet och är inspirerade av den s.k. Läcköskolan. Västerplana kyrka tillhör de kyrkor som skonats från stora restaureringar och förändringar. Sedan 1737 har kyrkan bevarat sitt utseende såväl invändigt som utvändigt fram till år 1985 då den restaurerades och utsidan kalkades vit.

*Lena Brodin
och Freddie Wendin*

Eskilssons Kopparslageri i Medelplana

Eskilssons Kopparslageri.

Det var inget ovanligt med hantverkare på landsbygden även för hundra år sedan, men då gällde det vanliga outhärliga sockenskomakare och sockenskräddare. Kopparslagerier var säkert mer sällsynta, dessa hörde till de yrken som framförallt fanns i städerna. Eskilssons Kopparslageri fanns under tre generationer från 1846 – 1940-talet i Medelplana by.

Anders Gustaf Eskilsson född 1811 kom vandrande från Sala med gesällbrev som kopparslagare, detta var under skråtiden. Anders Gustaf lärde sig yrket hos kopparslagaremästare Hasselblad och hans gesällbrev var daterat 10 mars 1834.

Den 5 november år 1846 blev Anders Gustaf inskriven i Medelplana kyrkböcker och kom närmast från Lidköping till Kinnekulle. Anders Gustaf startade sin verkstad i en gammal smedja på Hisingsgården, därefter byggde han en liten verkstad i Vråna. År 1879 uppförde sonen Emil det kopparslageri som fortfarande finns kvar och öppnas upp för visning av Kinnekulle Hembygdsförening.

På den tiden fanns ett alunbruk på Hönsäter men ingen som kunde laga pannorna, greve Hamilton ville att Gustaf skulle slå sig ner på Kinnekulle och hålla en kopparslagarverkstad. Kopparslageritomten som låg på Bossgårdens mark och som ägdes av Hamilton fick namnet Gustafsdal.

Anders Gustaf gifte sig med Eva och fick tre söner, två av dessa fortsatte i faderns fotspår. De första åren var Anders Gustaf inte upptagen i Kopparslagarnas Skrå och han blev därför anmäld till myndigheterna. De arbeten som Anders Gustaf hade inne skulle beslagas men länsman som var bekant med Anders Gustaf förvarnade

honom. Anders Gustaf sökte därefter inträde i Skrået i Lidköping och blev beviljad. Anders Gustaf dog den 18 november år 1885. Därefter tog sonen Emil över kopparslageriet.

Sonen Emil bodde som nygift med sin hustru Matilda i gesällkammaren intill verkstaden, en ny bostad byggdes ovanför kopparslageriet. Kopparslagare Eskilsson hölls lite för mer än vanliga arbetare, deras barn var en smula bättre klädda i skolan. Hustrun kallades madam av folket omkring, detta var ju mycket viktigt. Till exempel rättarefruar och trädgårdsmästarefruar kunde också få heta madam. Gamle "Eskilsonsa" sa folk när de talade om kopparslagarfrun, den första. Men Emils hustru blev "madam Eskilsson".

Praktiskt taget alla slags kopparkärl gjordes under Anders Gustafs tid bland annat bryggkärl och till och med "brännvinsstu", detta i smyg förstås. I mitten av 1800-talet smygbrändes en hel del brännvin. Reparationer och omförteningar skedde också. Kulan på Medelplana kyrktornsspira kommer även från kopparslageriet. Eskilsson var känd för att förtenna förstklassigt och anlätades över hela Kinnekulle, kunder kom även från Lidköping. Allt som utgick från Eskilssons verkstad var kvalitetsarbete och hade gott namn om sig på alla håll. Kopparslageriet här var helt och hållet rent hantverk.

Interiör hos Eskilssons Kopparslageri.

Många av verktygen följde de olika generationerna och ännu idag finns en helt komplett kopparslagarverkstad i Medelplana. Kinnekulle Hembygdsförening kommer att öppna dörrarna till kopparslageriet under våren för intresserade besökare.

Givetvis kunde inte ortens befolkning omsätta mer än en ringa del av det som framställdes. Marknadsresor var därför nödvändighet. En del av tillverkningen såldes också genom järnhandlarna och till Stockholm gick ganska stora beställningar. Eriks farfar förmedlade affärerna i Stockholm. Det var tack vare dessa leveranser till Stockholm som Eskilssons under åren 1900-1910 kunde hålla verkstaden igång och sysselsätta tre man. Att rörelsen var omfattande förstår man då det ofta fanns en eller fler gesäller anställda på verkstaden.

De prisuppgifter som finns kändedom är från omkring 1945, för en vattenhink som var något alldeles förnämligt betalades omkring 5 kr. Ett stops kaffepanna kostade 2:40 kr, det blev naturligtvis inga svindlande

förtjänster på arbetet även om kopparn var billig. Tack vare arbetsamhet och långa arbetsdagar och serieframställning gick det ihop och Eskilssons ansågs klara sig bra.

Omkring 1910 var en kopparslagares lön 7 kr i veckan samt fri kost och bostad. På denna lilla lön kunde en av gesällerna under 15 år spara 700 kr.

Emil dog vid 51 års ålder och sonen Erik tog över, då endast 17 år gammal. Rörelsen sköttes till en början av Erik, hans mor och med hjälp av gesäller. När Erik var mogen skötte han kopparslageriet på egen hand.

Redan något år före sin bortgång tvingades Erik av ohälsa att arbeta endast sporadiskt. Erik dog ogift år 1946 och med honom upphörde kopparslageriet i Medelplana. I tre generationer var Kopparslageriet i Medelplana igång och jämt hundra år.

*Lena Brodin
och Freddie Wendin*

Tre bilder som visar Kinnekulle

Berget annorlunda

Först som alla de andra

Kontinenterna vandrar. Den mer än en miljard år gamla västgötska gnejsplattan, det prekambrika peneplanet, bildade havsbotten nedanför Södra vändkretsen. Det var för sexhundra miljoner år sedan. Här lagrades cirka trettio meter sandsten, en millimeter per tusen år. Ett par hundra miljoner år senare, nu under ekvatorn, byggdes omkring tjugofem meter alunskiffer på. Under den vidare färden mot norr bildades mäktiga lager av kalksten och skifferar.

Kanske blev sedimentlagren för tunga, gnejsplattan började spricka sönder här och var. Glödande magma trängde upp och bildade skyddande hättor av hård diabas över de lättvittrade sedimenten. En förutsättning för Västgötabergen var skapad.

Men ett blev annorlunda

De flesta hättorna var relativt tunna., Kinnekulle tjugofem meter, medan det ännu namnlösa ensamma berget, långt bort i väster, öste på med en sextio meter tjock hätta. Om den sköt bort, eller brände upp kalkstenslagret ovanför alunskiffern vet inte amatörskrivaren, som inte kunnat hitta någon förklaring i litteraturen. Med några få kalkstensrester kvar som bevis ligger nu diabasen direkt på alunskiffern. Berget blev bara hälften så högt som de andra, 155 meter mot Kinnekulles 305.

Men inte nog med detta. Om berget var för tungt eller jordskorpan för tunn, en sättning skedde som gjorde att berget sprack i två. Hall – klippan i norr och Hund – höjden i söder – Halle-Hunneberg.

Istider formar bergen

Nu följde kanske fyra istider då jordskorpan pressades ner under havsytan av istyngden. På vårt berg 130 meter senaste gången. Isen skavde bort de oskyddade sedimenten ner till gnejsberget. Vårt och Kinnekulle låg båda vid

havsviken Vänern. Havet, som omgav bergen, fortsatte eroderingen. Än en gång var vårt berg annorlunda. Kinnekulle med sin lilla diabashätta får behålla en bred krans av oskyddade sediment utanför hättan, medan vårt berg eroderar långt in under sin mäktiga hätta.

Varför! Även här tiger min litteratur. Därför får jag försöka med en egen förklaring. När havsviken, i varje fall efter senaste istiden, blev Stor-Vänern genom landhöjningen, skulle allt isvatten till Västerhavet ner i Göta älvdal. Det forsade ut runt våra berg där alla sediment åkte med. När erosionen nådde in under diabasen föll kanterna ner. Halleberg som fick ta första stöten, fick sina upp mot nittio meter höga branter. Då diabashättan förmodligen hade någon ”bullform”, kan erosionen röra sig om mer än hundra meter. Dock inte i söder, där branterna är ett resultat från bergsdelningen.

Hunneberg, som delvis låg i skydd av ”Lillebror”, rönt bara samma öde på östra och västra sidan, där det ”sticker ut” utanför Halleberg. Nordsidans sluttning, motsvarande Hallebergs sydbrant, blev avjämnad av isen och skyddad i forsens relativt lugna bakvatten. Dalens stora gruslager är ett symptom.

Det mesta av rasbranternas lösa block fördes bort av nästa istid. Härigenom blev alunskiffern tillgänglig för kalkbrytning av orstensklumparna. De nuvarande rasbranterna torde främst vara ett resultat av årlig frostvittring i branterna..

Vid Kinnekulle däremot saknades det forsande vattnet. Här skapade landhöjningen ingen dramatik. Vattnet sjönk undan utan några större störningar. Berget fick behålla sina fagra kalkängar.

Text Göran Söderström

Foto Sven Hall

Brännvinsriket gav barnen jobb

Bränningen upphörde för 40 år sedan men fortfarande lockas tranorna hit för att leta bortglömd brännvinspotatis. För att de inte skall bli besvikna så serveras de spannmål istället, och de verkar trivas. Så allt prat om att tranorna dansade berusade tack vare potatis som jäst under vintern är förtal. Tranorna dansar av pur kärlek, till sin egen fru dessutom.

Potatis kan serveras kokt eller stekt. När den inte är vidbränd. Som mest bränd kallas den för brännvin och brukar alltid slinka ned. Det insåg man vid Hornborgasjön på 1800-talet där tre av de stora gårdarna var vida kända för sin hembränning.

Jag kanske bör påpeka att hembränningen på Dagsnäs, Stora Bjurum och Bossgården skedde fullt öppet och med myndigheters medgivande. Jorden var lämpad för potatis och för att vara säker på att få avsättning för all denna ömtåliga potatis så brände man brännvin. Till glädje för tranorna som levde gott på kvarbliven potatis när de passerade på våarna. De stannar fortfarande, men nu får de skattesubventionerad mat.

Som mest tillverkades närmare en miljon liter brännvin per år, så det var inte bara för lokalt bruk. Genom att sänka sjön fick man än mer odlingsbar mark och producerade spannmål som också gick till brännerierna. Torv från egna mossar användes som bränsle och arbetskraften kom från egna torp. När brännvinet gjordes fick man mäskavkok, så kallad drank, som var utmärkt som foder. Till och med djuren hade glädje av bränningen.

Brännvinsbaroner

Den stora brännvinsepoken var åren 1860 till 1914. Lars Nyström har berättat om Potatisriket i sin avhandling och återkommer i årets bok från Västergötlands Fornminnesförening med en artikel om brännvinsbaroner, galizier och torpare. Torparna var perfekt arbetskraft, hårt knutna till godsens som de var.

Torparna skulle betala arrende genom dagsverken,

Trognast bland de tidiga turisterna är tranflockarna.

sedan skulle de försöka försörja sig på vad torpet gav. Det var inte lätt, så för att hålla svälten borta så sändes fruar och barn att slita med potatisen på fälten. Det gav i alla fall lite inkomst.

För brännvinsbaronerna var detta perfekt. Torparna hade ofta släkt och vänner på andra torp på gården och hade svårt att flytta. De fick acceptera hur dåliga löner som helst. Löner som statare säkert inte accepterat, de skulle ha flyttat.

Helt naturligt Galizier

Men till och med dessa oerhört låga löner ansågs tydligen för betungande, för Dagsnäs

gjorde 1913 ett försök med att leja in galizisk arbetskraft. I en socialdemokratisk tidning beskrivs hur dessa magra, eländiga och dåligt klädda människor – kvinnor mest – föstes av tåget i Falköping där de frysanter fick vänta på transport till Dagsnäs. Författaren kallar dem ”arma slavar”, men faktum är att de kostade mer än torparungarna så ingen av de andra gårdarna importerade arbetskraft på det sättet. Om ni undrar så kom galizierna från ett område mellan Österrike och Ryssland, de var polsktalande och nu delas området mellan Polen och Ukraina.

Lönerna låg långt under de vanliga på arbetsmarknaden, och kvinnolönerna var förstas ännu lägre. Vad barnen fick framgår inte. Däremot kunde importerade galiziska kvinnor tjäna lika mycket som svenska män, det var säkert inte populärt.

Städerna och arbete vid industrierna lockade allt fler från landsbygden, men brännerierna levde kvar rätt länge. På Dagsnäs slog man igen 1964 och på Bjurum först 1971 då alla Sveriges brännerier ersattes med ett i Nubbelöv.

Idag är det bara tranorna som påminner om Potatisriket som blev Brännvinslandet.

Hans Menzing

Varglaven på Ornunga gamla kyrka

Ornunga gamla kyrkas klockstapel hyste en av Sydsveriges sista populationer av den giftiga och sällsynta varglaven *Letharia vulpina*.

Letal är den vetenskapliga benämningen på dödlig. Året var 1973. Jag satt på den botaniska institutionen i Göteborg en januarikväll och pratade med några vänner om varglaven i Sydsverige. En man upplyste då om att ”det växer fullt med varglav på kyrktaket vid Ornunga gamla kyrka”.

Laven har funnits på flera kulturskapade lokaler i de sydliga landskapen. Sten Ahlner skriver i boken ”Utbredningstyper bland nordiska barrträdslavar” 1948 om västgötalokalerna: Broddarp, strax norr om Amundared, torvlada av bräder på Ö-exponerad vägg 1945, Edåsa, Edåsa klockstapel 1863, Vretens omgivning 1863, Habo, S. Hallebo 1921, Ledstugan, Eskhult 1928, Ornunga, gamla kyrkans klockstapel (uppförd av långa bräder), rikligt men endast små ex. 1945 (Tunblad, R.), Ulricehamn, Brunns klockstapel 1887, Varola, Klockstapeln 1839.

Som sagt, i januari 1973 fick jag tips om varglaven i Ornunga. Den 22 april for jag dit och fann att man höll på att byta tak på den gamla kyrkan, men jag fann rikligt med vacker varglav på klockstapeln. Emellertid befarade jag att även klockstapeln kunde bli föremål för reparation och målning. Jag ringde då till länsstyrelsen i Vänersborg som tog kontakt med pastoratskyrkorådet i Ornunga och fick besked om att man hade för avsikt att rödfärga klockstapeln. Då bestämdes att Kjell Grip på länsstyrelsen skulle sammanträffa med de ansvariga på ort och ställe onsdagen den 9 maj för att diskutera bästa sättet att bevara varglaven. Några brädor med varglav ställdes då upp mot en vägg strax söder om kyrkan. Jag hade föreslagit att man i stället skulle ställa brädorna vid hembygdsgården på andra sidan om vägen eftersom dessa byggnader var omålade och kunde ge goda möjligheter till spridning av laven. Varglaven är nu död vid Ornunga gamla kyrka och den enda, nu kända, förekomsten av varglav i Sydsverige är på en omålade väderkvarn på Öland. Omålade lador, hus, kyrkobyggnader och väderkvarnar försvinner undan för undan i Sydsverige och torrakor av tall blir också mycket ovanliga till följd av nutidens skogsbruksmetoder. Varglaven står på den svenska rödlistan över hotade arter som NT = nära hotad. Laven är dessutom fridlyst i hela Sverige vilket betyder att den inte får skadas eller samlas.

Vill man se varglav på naturliga ståndorter kan man

Varglav. Fotot av brädorna med varglav i Ornunga är taget den 11 maj 1979 av Anders Bohlin.

få se mycket av den i Rogenområdet, ett naturreservat i södra Härjedalen med många döda tallar fulla med varglav. Laven finns nu i naturen från Värmland och norrut. Den förekommer exempelvis också i Alperna och i Klippiga bergen. Jag har själv sett den på svarttall *Pinus nigra* i Trodosbergen på Cypern. Enligt Ahlner antas laven icke tåla långvarig snöbetäckning, eftersom den alltid växer på upprätta stammar och väggar men undviker trädbaser och fallna träd.

Varför har den fått namnet varglav? Det sägs att man förr lade ut åtel i skogen preparerad med varglav och krossat glas. Den giftiga laven skulle passera vargens (eller rävens) matsmältningskanal utan att skada om man inte samtidigt fick med glasbitar som skadade djurets tarmar så att gifftet kom ut i blodet.

Anders Bohlin

Något om Trollhättan sågarebyn

Trakten kring Trollhättan med vattenfallen har genom tiderna varit omtalad och lite mystisk. Dalgången kring Göta älv var infarten till Västra Götaland och landet runt Vänern. De stora brusande vattenfallen och Halle- och Hunneberg i närheten syntes fantasieggande och farliga. Ovanför fallen gick vägen västerifrån, från Markerna, dvs. Dal och Norge. På 1200-talet benämndes platsen Eidar, pluralis av ed, som betyder trång passage vid vatten. Namnet finns kvar i Lilla Edet några mil söderut. Kanske var Trollhättan Stora Edet. Bostadsaktiebolaget i Trollhättan har fått namnet Eidar.

År 1413 nämns Trollhätta qvarn i Erik av Pommerns skattebok. På en ö uppströms fallen låg då Ekholms fäste, och platser för borgens ekonomibyggnader avspeglas troligen i namnen Stallbacka och Ladugårdsbyn. Vad namnet Trollhättan betyder är omtvistat. I norskan kan "hätta" betyda bergstopp, till exempel Snehetta.

Vid vattenfallen fanns det kvarnar och sågar åtminstone från 1400-talet. Så sent som på 1800-talet finns i ett protokoll från Norra Björke socken ett par mil från fallen en fråga om rätten för bönder från Björke att ha kvarn vid fallen i Trollhättan. På mark tillhörig gårdarna Hojum och Stavered byggdes tidigt små stugor för bland annat sågarfolket och vid Trollhättan blev det en "sågareby". År 1630 omtalas 10 mjölkvarnar i Trollhättan.

År 1793 fick det nybildade Trollhätte Canal- och Slussverksaktiebolag all mark vid Trollhätte strand. Många soldater deltog i arbetet med att spränga och gräva för kanalen förbi fallen, och Trollhätte kanal kunde invigas sommaren 1800. Snart insåg man, att en större kanal behövdes, och en sådan blev färdig 1844. Nuvarande kanalled är från 1916. Kanalbolaget kom sedan att medverka till att skaffa den år 1857 nybildade församlingen Trollhättan, kyrka och präst. Trollhättan blev sedan en egen kommun med skola och begynnande hälsovård. Stora vägen ned mot kvarnarna och Gästgivaregården blev Storgatan, en av de viktigaste stadsgatorna. År 1916 fick Trollhättan stadsrättigheter. Då hade kraftverket byggts och Trollhättan blev känt för sin vattenkraft.

Industriverksamhet i form av spinneri, oljeslageri och pappersbruk hade kommit igång vid mitten av 1800-talet. År 1847 startade Nydqvist, Holm och Lidström en mekanisk verkstad och gjuteri. Lidström dog tre år senare i kolera. År 1868 startade Stridsberg och Biörck en fabrik

Gamla Trollhättepojkar. På jubileumsscenen uppväktades medlemmar som erhållit föreningens Guldnål. Från vänster Bengt Bergström, Rolf Eriksson, Jim Andersson, Leif Nyström, Ingvar Andersson, Arne Erlandsson samt Leif Gustavsson (skymd). Vid mikrofonen Hedersordförande Olof Svensson. Längst till höger står föreningens ordförande, förre riksdagsman Ingvar Johnsson.

för tillverkning av sågblad, den första i sitt slag i landet. Båda blev mycket kända, och Nydqvist och Holm blev sedan känt som NOHAB. Företaget producerade bland annat lok, vattenturbiner, dieselmotorer och tryckpressar. Omkring 1920 fick företaget en stor beställning på lok från Sovjetunionen. De skeppades ut från den så kallade Rysskajen i Göta älv. Ur verksamheten vid NOHAB växte sedan både Volvo Aero och Saab Automobile fram. På 1970- och 1980-talet var NOHAB:s storhetstid förbi, och de gamla tegelbyggnaderna stod tomma. År 1997 bildades Stiftelsen Innovatum för att utveckla området med många intressenter, bland annat Trollhättans kommun, Västra Götalandsregionen, Volvo Aero och Saab Automobile, som har sitt museum inrymt där. Högskolan i Väst och Film i Väst var också intresserade. Innovatum Teknikpark vill vara en brygga mellan näringsliv, utbildning, forskning, enskilda företag och allmänheten. Innovatum Science Center riktar sig till barn och ungdomar. På området finns också ett hundratal olika företag.

Dokumentation

För att dokumentera och bevara Trollhättans historia finns flera föreningar. Trollhätte Gille bildades redan på 1880-talet och Gamla Trollhättepojkar firade år 2009 sitt 60-årsjubileum. Det var en grupp trollhättebor som bildade föreningen 1949, och en av de drivande hette Carl Melin. Föreningen har ca 500 medlemmar, och man ska ha anknytning till Trollhättan för att få vara med. Man anordnar kurser, föreläsningar och studiecirkel. För-

eningen har samlat in flera hundra fotografier, som nu håller på att scannas för att kunna visas digitalt. Vid olika sammankomster och möten visas bilderna som finns i album för allmänheten. Man försöker också dokumentera personer på bilder så mycket som går. Stadsvandringar är populära och samlar många deltagare. Ledare för dessa är ofta Leif Gustavsson.

En 120 år gammal tradition är Musikens dag som firas första söndagen i maj varje år. År 2011 är det andra söndagen i maj, eftersom 1 maj infaller på en söndag. Planer finns att bilda en samarbetsorganisation för de

föreningar som är intresserade av Trollhättans historia, bland annat i Strömslund och Skoftebyn samt Trollhättans Fornminnesförening.

Enligt programmet för 2011 planeras flera studiecirklar, bland annat om SAAB i 25 år, om skolan och om Trollhättans historia och nutid.

Text Ann-Britt Boman

Foto Dennis Haglund

Är för kulturmiljöns hantverk i Mariestad

Verksamheterna vid Kulturvård/Dacapo i Mariestad spänner från museifrågor och föremålsvård, till byggnadsvård, hantverk och samhällsplanering. Dacapo startade i Mariestad som ett arbetsmarknadsprojekt kring temat återvinning under 1990-talets lågkonjunktur. I samarbete med Göteborgs universitet (GU) utvecklades projektet till

en hantverksskola. Utbildningsformen var Kvalificerad Yrkesutbildning (KY) men målet sattes tidigt på högskoleutbildning. 2001 formulerades visionen om Dacapo som en högskoleinstitution med egna forskningsresurser och tre kandidatprogram med 180 studenter inom bygghantverk, trädgård och landskapsvård. Några få år senare var denna vision realiserad. Hantverksutbildningar och hantverksforskning bedrivs nu i Mariestad inom Kulturvård vid den Naturvetenskapliga fakulteten, GU. Kulturvård bedriver ytterligare två program i Göteborg, för bebyggelseantikvarier och för konservatorer. Under 2010 startade Hantverkslaboratoriet sin verksamhet, och näst på i utvecklingen är en ny måleriutbildning och ett nytt program för utbildning av hemslöjds konsulenter. Sammanlagt finns det plats för 277 studenter. Studenterna har efter avslutad utbildning en stor representation i beslutande funktion inom offentlig förvaltning som museer och länsstyrelser med fokus på bevarandefrågor för bebyggelse och föremål. Studenterna inom bygghantverk, trädgård och landskapsvård går ofta direkt till privat praktik och syns ofta som anlitade entreprenörer vid byggnadsrenoveringar som beviljats bidrag.

I det senaste numret av Västgötabygden förkommer

några felaktigheter om Kulturvård/Dacapo som vi kan rätta till, bland annat att GU:s utveckling skulle hota Vadsbo museum. Tvärtom är det vår förhoppning att GU:s närvaro i Mariestad skall vara en potential som museet kan nyttja. Universitet är heller inte ute efter Marieholmslokaler. Dessa ägs av Statens fastighetsverk och hyrs av länsstyrelsen och

Mariestads kommun. Tvärtom finns det en samsyn angående det positiva med Vadsbo museums placering på Marieholm, vilket kommunen manifesterat och som GU stöder.

Ola Wetterberg

Professor och prefekt

Att Västergötlands Hembygdsförbunds tidning Västgötabygden berättar att våra medlemmar i Mariestadstrakten oroas för Vadsbo Museums framtid kan aldrig vara fel. Tvärtom är det vår självklara uppgift. Särskilt som hembygdsvännernas samlingar en gång lagt grunden till museet.

Museets nuvarande lokaler på Marieholm lär anses olämpliga för sitt ändamål, och måste i så fall byggas om. Dessutom finns det storslagna odéer om olika nya verksamheter för området, vilka rimligen kräver sin plats. Men Ola Wetterbergs bekräftelse om denna samsyn på värdet av att Vadsbo Museum blir kvar på Marieholm är ju lugnande.

Hans Menzing

Ansvarig utgivare

Foto DaCapo bildarkiv

Hugo - ordkunnig man – en gentleman i hatt

Hugo Karlsson arbetade, som chef för Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (DAG), som ingår i den statliga myndigheten Institutet för språk och folkminnen, under åren 1976 fram till sin avgång med pension under hösten 1994.

Hugos väg till DAG i Göteborg gick via landsarkiven i Göteborg, Härnösand och Uppsala samt Riksarkivet i Stockholm och hans meritlista är lång och innehållsrik.

Hugo föddes som äldsta barnet i en skara av sju syskon, i Björlanda, Sätilla socken. Det visade sig tidigt att han hade "läshuvud". Han var inte mer än fyra fem år gammal, när han låg på magen hemma på köksgolvet och läste tidningen, då en förvånad granne fick se honom och undrade "um pajken kan läsa". Jo, det kunde han och det var nog mormor som bidragit med kunskaperna i läsandets konst då hon var lärarinna.

Pappan var först mjölnare men sedan blev han jordbrukare med ett lastbilsåkeri vid sidan om. Som brukligt var vid den tiden fick naturligtvis barnen hjälpa till med olika sysslor. Fritidsintresset var redan då böcker och tillsammans med grannsonen Sven Arnell var han flitig besökare i sockenbiblioteket, vars bokbestånd mest innehöll rese- och äventyrsberättelser. Pojkarna tog sig fram till fots eller på skidor för att låna böcker.

Att mjölka korna, sköta om djuren och häva hö gick rätt så bra men Hugo påstår att han alltid varit "fepelhänder" så han blev glad när han fick börja på Östra Realskolan i Göteborg och slapp en del av det praktiska

Hugo Karlsson, mjölnarens pojke som blev herre i hatt.

Profilen

arbetet i jordbruket. Hugo berättar att när han lärde sig mjölka fick han börja med den snälla kon som hette Blomma. Det gick väl inte så fort i början så kon blev trött och lade sig ner.

Troligen var det sockenspräst och skollärare som påverkat föräldrarna att låta sonen studera. Hugo tyckte det var en underbar tid att få ägna sig åt studierna och fortsatte efter att ha gått tre av fyra år på realskolan till Hvitfeldtska läroverkets latinlinje och Mölndals stadsbibliotek var, på fritiden, ett kärt besöksmål. Studierna valde Hugo att inrikta mot humanistiska ämnen för då behövde han inte läsa matematik mer än i ett år och fysik med astronomi i ett år. Tyska, engelska, franska, latin och klassisk grekiska ingick i gymnasieutbildningen.

Militärtjänsten gjordes på P4 i Skövde på andra kompaniets andra pluton, som var

en följepluton vilken hade i uppgift att – nu ser och hör man humor och kanske lite ironi i följande förklaring – "skydda stridsvagnarna mot elaka personer som ville skjuta hål i plåten". Det var sju eller åtta ynglingar som släpade med sig bland annat en 8 cm granatkastare i terrängen. Där lärde sig Hugo vad "en börda" var. Detta har han senare använt som jämförelse då han som en verklig gentleman alltid bär sin hustru "bördor." Enligt hustru Britt säger han att de inte är så tunga som den granatkastare han släpade omkring i skogarna runt Skövde. Bakgrunden till dessa jämförelser torde ligga i att prästen Ingemar Frank i Sätilla, tidigare studiekamrat från Göteborg, som vigde Hugo och Britt, i sitt tal till brudparet utgått från ämnet "bären varandras bördor."

Efter militärtjänstgöringen fortsatte Hugo med studier i Nordiska språk, arbetade extra på bank, som assistent vid institutionen för ortnamn och dialekt, läste

Fotnot

Arkivet har till uppgift att förvalta vårt kulturarv genom att samla, bearbeta och förmedla kunskap om folkminnen, dialekter och ortnamn.

historia, litteraturhistoria med poetik, kurs i pedagogikens teori samt historia. Efter filosofie ämbetsexamen och filosofie licentiatexamen har arbetslivet gått via Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg, Landsarkivet i Göteborg, Härnösand och Uppsala samt Riksarkivet i Stockholm för att sedan återvända till Göteborg och Dialekt- och ortnamns- och folkminnesarkivet, som dess arkivchef.

Ja, detta är en komprimerad beskrivning av var denne man befunnit sig under sin yrkesverksamma tid. Med utgångspunkt från sina fasta arbetsplatser har han dessutom, som lärare, undervisat studenter och författat över 120 hela eller avsnitt av artiklar och skrifter.

År 1985 flyttade Hugo med familj tillbaka till hembygden Sätilla, sedan familjen utökats med dottern Julia. Britt träffade han på Landsarkivet i Uppsala och det verkade ha klickat direkt mellan en man i brun manchesterkostym och en kvinna i brun promenaddräkt. Hugo hade tidigare sagt att när han flyttade tillbaka till sin hembygd då kunde han tänka sig att engagera sig i hembygdsföreningen eller i hemvärnet. När det blev aktuellt så valde han att engagera sig i hembygdsrörelsen, vilket vi är tacksamma för.

I Marks hembygdsrets har vi fått förmånen att ta del av Hugos kunskaper och forskning med bidrag om ortnamn och sägner i Mark, som finns dokumenterat i den CD produkt som kretsen har givit ut, främst för bruk i

Hugo Karlssons arbete har rönt mycket uppskattning och han har fått många utmärkelser.

hedersdoktor Hugo poserar villigt för fotograf Ingrid och berättar med humor och värme om sin gärning och om andra utmärkelser som kommit honom till del under de senaste åren.

Han har fått motta ett pris som utdelas av Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur, Anders Diös fond för svensk hembygdsforskning på 25 000 kronor, Blomska stipendiet har tilldelats honom på 40 000 kronor av Svenska Akademien, Lions Club i Sätilla/Hyssna har tilldelat Hugo ett stipendium för att han under sitt liv med engagemang och skicklighet arbetat för att kunskap om hembygden skall bevaras för framtiden och nu senast har Marks kommun utsett honom tillsammans med fotografen Hasse Persson att dela Emil o Vivi Johanssons kulturstipendium.

*Text och foto Ingrid Zackrisson
Text Birgit Carlsson*

Det hängde på gärsgårn

Förr kunde det bokstavligen hänga på gårdsgården. Den skulle skydda odlingar av skilda slag från att härjas av betesdjuren. Var inte gårdsgårdarna i gott skick var detta en ständig källa till bråk mellan grannarna, och det fanns stränga regler hur detta skulle skötas. Idag är väl gårdsgårdarna främst ett vackert inslag i kulturlandskapet som minne av gammaldags jordbruk. Men hur bygger man en ny och renoverar man en gammal gårdsgård? Jo, det kan man lära sig på en kurs i Fornbyn i Skara den 7 och 8 maj. Ledare för kursen är

Simon Sandgren från Vättak, som också kommer att visa hur gårdsgårdar kunde se ut på olika håll i landet. Arrangörer är Västergötlands Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och Västergötlands Museum. Och museet kommer att bidra till kunskapen om lokala byggnadsätt genom folkminnen hämtade ur samlingarna.

Gårdsgårdarna var förstås trevliga att klänga på också, som flickan på denna målning av Clara Löfgren. Förbjuden väg heter den.

Mynt i Husaby avslöjar: Olof göternas konung

Husaby kyrka kan innehålla svaret på en tusenårig gåta.

Ett mynt som hittades på Husaby kyrkogård kan ge svar på en tusenårig gåta. Verner Lindblom gästar åter Västgötabygden med en artikel om vår tidiga historia där han med hjälp av en tidigare Husabyherde finner att den omstridda texten REX AN COL på Olof Skötkonungsmynt är en felläsning. I själva verket står där REX AN GOT, det vill säga Kung hos göterna. Då blir myntets budskap begripligt och fullständigt logiskt.

Envar som besökt Husaby kyrka som turist vet att på korväggen hänger en liten glasad tavla som innehåller en kopia av ett av Olof Skötkonungs mynt. Originalen hittades vid en gravgrävning på kyrkogården då Johannes Eriksson var dödgravare, en bror till den mera kände "Lasse i berget". På grund av Johannes kända böjelse för starka drycker, kom myntet att förvandlas till sådana via Kollängens krog. En baron eller greve på Kinnekulle fick nys om saken och inlöste myntet, som han återskänkte till

Husaby församling. Denna rimligen sanna historia berättades mig en gång av en man i ett turistsällskap, som besökte Husaby kyrka för ganska många år sedan.

Nyligen råkade jag ögna igenom en skrift om Husaby kyrka från år 1987, utgiven av kyrkorådet och skriven av dåvarande kyrkoherden Stig Antbring. Min första tanke var att denne försynte och tystlåtna man, knappast kunde ha något att meddela som de mera initierade inte visste förut. Men det hade han!

Logisk läsning

Sakläget var att på ett 60-tal av Olofs kända och av samma mästare, Leofman, slagna mynt, kunde läsas REX AN COL. Men vad detta COL betydde, därom visste expertisen föga. Man gissade bl a på COLLEN (Kullen) eller Källand. Ett förslag var att det var en felskrivning av ANGLO. Men engelsk var han ju knappast! Läsningen COL gav ingen mening. Och kungar som ville ha en PR-givande titel, kunde knappast referera till perifera småorter långt uppe i norr. Det måste vara något vida känt. Antbring meddelar i sin skrift, utan reservationer, att läsningen ska vara REX AN GOT, med betydelsen "Kung hos göterna".

Nu ringer alla klockor och bitarna faller på plats av följande logiska och sakliga resonemang. Ty C och G är nästan identiskt lika och L kan lätt förväxlas med T på en liten spegelvänd reliefyta.

Att Antbring inte var den förste som insåg att C på myntet i själva verket var ett G visas just av tolkningen REX ANGELO.

Götes konung

Vad kunde ge PR och anseende i en kungatitel? Jo anknytningen till de berömda goterna. Vid konciliet i Konstanz 1414 tävlade Sverige och Spanien om främsta rangen, just med hänvisning till att båda länderna hade gotisk bakgrund. I Sverige götalandskapen, i Spanien Västgotariket. Spanien "vann".

Vi vet av den nära samtide Adam av Bremen att Olof Eriksson startade ett kristet riksbygge i ett GOTIA, nämligen västra Gotia, d v s Västergötland där Husaby blev första biskopsätet.

Starkaste skälet för Antbrings läsning är att Sverige alltid haft GOT... i formen GÖTES KONUNG i kungatiteln ända till 1972 då den förenklades till Sveriges konung.

Förut Sveriges, Götes och Vendes konung! Med ledning av landsdelsnamnen Götaland och Svealand vet vi att Götaland är den äldsta landsdelen. Svealand skapades som en pendang till ett befintligt Göt(a)land. Hos Olaus Magnus på 1500-talet ligger ännu Mälaren i Götaland och hos mäster Adam var Birca en stad hos götarna.

Kontroversiellt

Myntfyndet i Husaby väcker frågor. Det var nog inte det enda. Gideon Sjöbergs pappa i Götene hade bevisligen ett halvt sådant mynt. Dåtidens myntmästare behövde ingen verkstad. De viktigaste verktygen, stamparna, bar

de med sig. Övrig materiel och lokal fick myntbeställaren tillhandahålla.

Vidare, mynttexterna på de flesta övriga Olof-mynten är i regel otydbara och förvirrade. En forskare, Leffler, ansåg dock att Olofs namnform på mynten var västgötskt. Eftersom frågan om Olofs egentliga hemort var kontroversiell och dåtidens tolkningsföreträdare var uppsvenskt, kan man knappast vänta sig att Olof skulle lanseras som got eller göt från det hållet. Prioritetsdebatten lär fortsätta.

Text Verner Lindblom

Foto Hans Menzing

Blodbadbasen biskop i Skara

När jag tittar in i vår ståtliga stiftskatedral brukar jag studera tavlan med biskopar genom tiderna. Rader av hedervärda män som gjort insatser för kyrkan och för Guds ords spridande. En kunde efter högt föredöme förvandla vatten till vin, en annan påstås ha kunnat tala med änglar på änglars språk.

Och så fanns Didrik Slagheck, vars enda merit var att arrangera Stockholms blodbad där hans företrädare som biskop i Skara, Vincentius, var en av de första att avrättas. 1520 – 21 skall han ha verkat här.

Jodå, hans namn och årtal finns där prydligt inbyggna, men nog verkar han lite malplacerad bland övriga Skarabiskopar, denne tyske äventyrare vars teologiska meriter nog var ganska måttliga. Ändå ansågs tydligen Didrik Slagheck som något alldeles extra på sin tid, för han är den ende biskop i Skara, som mig veterligt samtidigt varit biskop i Lund.

Propagandabild

Biskop Vincentius har ni alldeles säkert sett på bild i hans dödsögonblick. Det är hans avrättning som återges på en av de propagandabilder som Gustav Vasa lät framställa för att visa vilken grym kung Kristian Tyrann var jämfört med honom själv. I verkligheten var nog inte skillnaden så stor, men Gustav var klok nog att mest slå ihjäl småfolk och då var det ju ingen som protesterade.

Stockholms blodbad upprörde rentav denna tid van vid furstliga grymheter eftersom två biskopar (en tredje, Hans Brask räddade ju sig tack vare sin Brasklapp ”Härtill är jag nödd och tvungen”) och en rad höga herrar halshöggs. Barbariet motiverades med att de var kättare som avsatt ärkebiskop Gustav Trolle, och länge fick ärkebiskopen bära huvudansvaret. Senare har istället alltmer av skulden lagts på en äventyrare från Westfalen, Didrik Slagheck,

Biskop Vincentius avrättas i Stockholms blodbad.

länge favorit hos kung Kristian. Att de ansågs ha handlat kätterskt togs som argument för dödsdomarna, vilka kännas extra tragiska med tanke på att Kristian egentligen var positiv till reformationen, men för honom var politiken viktigast. Och då passade det bra att damma av de kätterska argumenten.

Aldrig i Skara?

Fast sanningen är nog att skulden bör läggas på kungen. Han behövde bra argument för att avrätta så många som möjligt av de svenska stormän som länge ställt till med så stora problem för unionskungarna, och som kunde bli hot i framtiden. Som historien nu utvecklades var förstås Gustav Vasa den som vann på blodbadet. När Sverige befriats fanns det inte många kvar som kunde konkurrera med honom om kungakronan, trots att slakten Vasa nog ansågs lite av uppkomlingar.

Didrik Slaghecks egentliga skuld var nog mest att han tjänstvilligt organiserade en utrensning som beställts av hans arbetsgivare, kungen. Vad Slagheck själv ansåg var nog ingen som brydde sig om, kanske han rentav anade att blodbadet var ett stort misstag.

I vilket fall belönades han för sina insatser med att få ärva biskopsstaven efter den avrättade Vincentius och bli biskop i Skara. Att Slaghök, som han kanske borde kallas på västgötska, förmodligen inte kunde svenska spelade antagligen ingen roll. Det språket var kanske inte företrädaren Vincentius så bra på heller. Kyrkans språk var ju latin och det begrep Skaraborna inte vare sig det var en svensk eller tysk som pratade.

Nu är det tvivelaktigt om biskop Didrik verkligen tillträdde biskopsstolen i Skara, eller njöt av sin biskopsborg Läckö. Först blev han kunglig ståthållare och ledde regerandet av Sverige. Därefter fick han ägna sig åt försvaret av Stockholm mot upproriska svenskar uppvisade av Gustav Vasa, sedan flydde han till Danmark där han utnämndes till biskop i Lund utan att för den skull förlora Skarastiftet. Nu hade han nått så högt någon gärna kunde nå utan att bli kung. Biskopen i Lund var ju dansk ärkebiskop och för att Slagheck skulle få den posten köpte man ut den rättmätige innehavaren för en stor summa pengar varpå den nye biskopen kunde göra ett lysande intåg. Som biskop i Lund var han egentligen också överhuvud för den svenske ärkebiskopen.

Skyllde på Didrik

Men säg den lycka som varar. Kristian kände omvärldens avsky för blodbadet i Stockholm och tillgrep härskares vanliga knep, han skyllde allt på Didrik. Denne torterades, dömdes till döden och avrättades under former som måste ha varit barbariska även på den tiden. Den kungliga älskarinnan Dybokes mor, Sigbrit, vilken var den som främst gynnar Didriks snabba karriär mot de kyrkliga höjderna, skall ha stängt sina fönsterluckor för att slippa bevittna när favoriten dog på bålet, och även kungen lär ha gömt sig på sitt slott trots att det var han som drivit fram domen.

På tavlan i domkyrkans vapenhus finns alltså Didrik Slaghecks namn och enligt den var biskop Didrik verksam här i två år, 1520 – 1521. Vincentius och Didrik Slagheck råkade särskilt illa ut bland Skaras biskopar, men det

Skara domkyrka hann biskop Slagheck aldrig sätta i gungning.

kan noteras att efterträdaren Magnus Haraldsson, som deltog i det misslyckade Västgötaupproret mot Gustav Vasa, lyckades rädda livet genom att fly.

Fast kanske var Didrik Slagheck verkligen i Skara en gång. Det skulle i så fall ha varit redan 1518 då han var i Sverige som avlatskrämare och samtidigt spion åt sin blivande herre Kristian Tyrann. Vid det tillfället lär biskop Vincentius i Skara försökt stoppa avlatshandel, så kanske hade Didrik Slagheck ett personligt motiv att låta biskopen ingå i skaran som avrättades?

Hans Menzing

Ifrå andra sia gränsen

Värmlänningen löst korsord, fråg frua om ett djur på två bokstäver. Ho sa: Int blir dä soa å int blir dä koa, dä blir e ap.

Kôrv

Grunkôrv på gång. Den gamla köttkvarnen med korvhornet kan komma till heders om man vill ha korv av eget fabrikat. De stekta korvbitarna som ligger på fatet kallas skinnatrôt. Om inte korvskinnet räckte till all smeten stektes den upp. Skinnatrôt betyder alltså att skinnet tröt.

Grynkorvens anor

Född skaraborgare och uppväxt med grynkorv och potatismos blev jag nyfiken på hur korvens historia såg ut. Här följer ”forskningsresultatet”:

Älskad, hatad och den gör oss törstiga och hungriga säger ett tyskt ordspråk. Tyskarna har lagt grunden till den europeiska korvkulturen. Men det är faktiskt sumererna (området runt Iran) som uppfann korven, de åt den redan för 5000 år sedan. Bland grekerna så hade Odysseus med sig korv på sina färder.

År 300 e Kr var den första korvskandalen ett faktum, när diktaren Aristofanes misstänkte att korven innehöll otillåtna köttsorter. Romarna hade en korvpolis som övervakade tillverkning och försäljning av korv. De hade rätt att kasta korv som var skämd eller gjord på dåliga råvaror i floden Tibern.

För romarna var korven en rituell delikatess. Den skulle vara gjord av griskött, kryddad med nötter, kummin, lagerblad och svartpeppar. Man rökte korven och skinkan på de Apenninska sluttningarna. De kristna fördömde korven och tyckte att ceremonierna runt den var hedniska.

Konstantinus den store förbjöd den helt och hållet. Med tiden spred de romerska soldaterna korven norrut under sina fälttåg. På detta sätt kom den till Tyskland. Där utvecklades korven till en måltid som kunde ätas tre gånger per dag. De rökte, ångade, torkade och kokade den. Tyskarna har idag cirka 1500 korvsorter.

I Finland betydde korven att levnadsstandaren hade stigit, framförallt när den industriella tillverkningen kom

igång på 1950- talet. Man märkte snart bristerna, den var för fet, saltrik och hade inte hög status. Korvkrisen i Finland gjorde att man förbättrade korven, salt och fettmängden minskades samtidigt som köttmängden ökade.

Finlands mest kända korv heter HK blåa länkkorv. Den har funnits i minst 45 år och detta är den korv som finnarna mest känner till och har med sig i bagaget på sina resor. Korven har bara ändrats lite under sina 45 år, fetthalten har sänkts till 18 % men den är gjord för finsk smak.

Allt har en ända, korven den har två, pannkakan är rund men den går åt ändå.

För att främja grynkorvens anseende och fortlevnad i Skaraborg och i Västergötland finns en förening, Grynkorvsakademien, här följer stadgarna för denna

I föreningsstadgarna står

- Är man en sann Skaraborgare så gäller givetvis att intaga Grynkôrv, minst en av veckans sju dagar året om, samt att bidra till dess bevarande som kulturrätt i Västergötland samt att efterleva föreningens visioner.
- Att årligen fira Grynkôrvens dag tredje torsdagen i oktober, samt verka för att det blir så kallad ”röd dag” i almanackan.

Text Gunvor Fröberg

Foto PeDe-Video

Hantverkstraditioner som immateriellt kulturarv

Lördag 21 maj är det en intressant kursdag på Hantverkslaboratoriet, Trädgårdens skola i Mariestad. Kursdagen vänder sig i första hand till hembygdsföreningar, bygdegårdar, studieförbund och turistföreningar. Syftet med dagen är att inspirera kulturföreningar att uppmärksamma och arbeta med hantverkstraditioner som immateriellt kulturarv, samt informera om möjligheter till stöd och samarbete.

Ansvariga för kursdagen är Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet, Studieförbundet vuxenskolan, Sveriges hembygdsförbund och Västergötlands hembygdsförbund i samverkan med Centrum för biologiskt kulturarv, Vänermuseet. Kommer man till klockan 9.30 hinner man få en kopp kaffe innan programmet drar i gång och klockan 15.30 är det dags att runda av kursdagen.

En lantmätare och hans tid

Under 1800-talet genomfördes i Sverige en av de största revolutionerna i Sveriges historia. Det laga skiftet genomfördes och byarna sprängdes. Lagen om skiftet kom 1827 och genomfördes sedan under förra delen av 1800-talet i de flesta socknar. En central funktion i denna process hade lantmätaren. Han skulle mäta upp varenda jordbit i byn som skulle skiftas. Sedan graderades varje bit efter jordens värde och fick ett nummer. På skifteskartan hade jordbitarna var sitt nummer, och i det åtföljande skiftesprotokollet fanns en beskrivning. En by på fyra gårdar kunde ha över 600 olika bitar av jord och skog.

Före skiftet brukades allt gemensamt. När byn skiftades på fyra brukare, blev inte alla gårdar lika stora. Den som fick bättre jord fick inte så stor gård, medan sämre jord gav flera tunnland.

Den som genomförde den grannliga uppgiften var lantmätaren, och det var inte lätt att vara rättvis och få alla nöjda. Det berättas, att irrande ljus ute i markerna, kanske lysmaskar, var lantmätarnas osaliga andar, när de inte fullgjort sin uppgift.

Jag växte upp i Hökhammar i Norra Björke socken. Där finns fyra gårdar, och byn började skiftas år 1835. Lantmätaren Olof Sandblom har gjort en fantastisk karta och protokollet är mycket utförligt och välskrivet. Jag blev nyfiken på personen och fick lite släkthistoria i boken "Organister och orglar i skara stift" av Per-Ola Räf. Där får man en omfattande översikt över organisterna i Skara stift fram till 1857. Flo socken öster om Hunneberg fick redan 1764 en orgel genom prosten Thore Odhelius, "en mycket ansedd man; qvick och kunskapsrik, nitisk lärare, stor predikant och sångare" enligt Warholms herdaminne.

En av de första organisterna var Jonas Peter Sandblom, född 1748 och härstammande från Sandhem. Han var organist i Flo från 1775 till sin död i Stora Gertorp i Flo 1795. Han gifte sig 1776 med Anna Maria Olofsdotter Grund och paret fick sex barn. De bodde på flera går-

Gömme-Jonas stuga. Torpet heter Gömmet under Vittene, ägt av min farmorsfar Carl Johan Nilsson. Mannen kallades Gömme-Jonas och var född i Björke 1930 och dog av ålderdomssvaghets 1912. Han var gift med Catarina Jonasdotter född i Tengene 1822. Torpet kallades också Heleneberg. Min fars kusin berättade, att Gömme-Jonas gjorde så fina träskedar. Varje Kristi Himmelfärdshelg brukade han gå upp på Hunneberg och blåsa i näverlur. Torpet låg alldeles nedanför berget.

dar i Flo, Dillingen, Gålstad och sedan Stora Gertorp, där sonen och lantmätaren också bodde. I Sandbloms bouppteckning värderades gården till 266 riksdaler.

Barnen Johan, född 1778, Samuel 1781 och Stina 1784 var födda på Dillingen och dottern Johanna 1792 och Olof 1794 var födda på Stora Gertorp. Olof var alltså bara ett år när fadern dog. Änkan Anna Maria gifte om sig med efterträdaren som organist, Wennersten.

Olof Sandblom blev lantmätare och bodde också på gården Stora Gertorp i Flo. När reformen om laga skifte kom 1827, fick han många uppgifter. När en av ägarna till en gård i en by begärde skifte, skulle detta ske. I Hökhammar i Norra Björke begärde den unge bonden Jonas Bengtsson skifte. Protokollet börjar: "År 1835 den 21 November infann sig undertecknad vice Commissions Landtmätare uti kronoskattehemmanet Hökammar 1 mantal oförmedlat, som ligger i Elfsborgs Län, Wähne Härad och Björke socken.för att wärkställa Laga Skifte å ägorna till detta hemman".

Deltagarna i sammanträdet var ägarna till de fyra gårdarna samt två godemän. Olof Sandblom, som alltså tituleras vice Commissionslandtmätare, undertecknar protokollet. Sedan vidtar uppmätning av jord och skog, som delas upp i inrösningsjord och avrösningsjord. Det

blir så småningom 640 olika små bitar. Areal på var och en uppges i tunnland och kappland, graderas efter kvalitet och beskrivs. Nr 1 är gammal åker, mylla på fimmebotten i Skärvallagärdet. Nr 28 är åker, svartmylla på fimlera, Qvarnekroken kallad, och nr 614 är skogsbacke, ren och åker i Södra Dymadstorpet. Fimleran var osäker och kunde flyta ut mot dalbotten nedanför Qvarnekroken. Det skilde i noggrannhet mellan olika lantmätare, när det gällde att ange beskaffenheten av jorden och likaså när det gällde att ange ägonamn. Olof Sandblom är mycket noggrann och präntar alla uppgifter med sirlig stil. Alla streck i uppställningarna är mycket raka och siffrorna klara och tydliga. Här är en man som väl fyller sin uppgift! När jorden var oskiftad, måste det ha funnits ett stort behov av att ge namn åt olika jordbitar. Dessa ägonamn följde med även efter skiftet, men nu i stordriftens tid är nog ägonamnen nästan borta. I vissa socknar försöker man i dag att teckna ned de ägonamn som bevarats. Om man hade en lantmätare som Olof Sandblom vid skiftets genomförande, får man värdefull information och dokumentation. Varje numrerad och beskriven jordbit kan man återfinna på skifteskartan. Den är ett litet konstverk i sig med olika färger på de olika gårdarnas jord, alltså fyra färger. Jordbitarna kunde ha namn som Olsängen, Flasken, Hassledalen, Mellomintagan, Kornbråta, Mossebråta, Slätteberga, Siviken, Tranberghagen och Björketäppan.

Stenhögar och rösen liggande i en rad på en höjdstreckning anges. Nu är dessa bortodlade. Måhända var det ett gammalt gravfält. Det var beläget just ovanför vattenvägen och mitt emot det välkända Vittene med guldfynden.

Även byggnaderna på gården beskrivs ingående. Manbyggnaden på min föräldragård är 19 alnar lång, 9 alnar bred och 5,5 alnar hög, under tegeltak. Den kan nedrivas med 20 karledagsverken och transporteras till den nya husplatsen med 24 hästedagsverken och uppsätts med 80 dagsverken. Arbetet värderas till 65 riksdaler. Sedan beskrivs och värderas allt ytterligare arbete som lerkörning samt murens och stenfotens uppsättande. På samma sätt beskrivs alla andra byggnader och till och med fruktträden flyttas. Det är helt fantastiskt, att allt detta arbete kunde genomföras, utan att det blev konflikter för mycket lång tid framåt. När man inte kunde komma

överens om viss jord eller om utflyttning tillgreps lottning.

Kostnaderna för hela skiftet med utflyttning räknas ut. Statligt bidrag utgår till en del, men kostnaderna blir ändå dryga. Båda de hemmansägare som flyttade ut fick efter några år gå ifrån sina gårdar och man kan undra över orsaken.

Den 26 oktober 1837 är skiftet klart, och då under-tecknar Olof Sandblom det sista protokollet i förrättningen. Det blir uppläst i Björke kyrka den 29 oktober 1837 av C. Löfgren. Den 11 november 1837 intygar de tre hemmansägarna Jonas Bengtsson, Lars Svensson och Carl Ericsson samt Måns Andersson och Anders Andersson som förmyndare för omyndige gossen Anders Gustaf Eriksson, att de mottagit 44 ark protokoller och taxeringslägg m. m. som hägnadsdelningsinstrument, som till bevis lämnas.

Olof Sandblom gjorde också en karta över Björke socken 1857-58 med åtföljande "Beskrifning öfver Björke Socken, angående Sochnens allmänna beskaffenhet". Den är utförlig i fråga om gårdar och arealer, men allt anges här i måttet "quadratrefvar" och stänger. Detta mått användes tydligen en kort tid vid mitten av 1800-talet.

Innevånarna beskrivs på följande sätt: "De äro tämligen välmående och deras bostäder är i allmänhet rymliga, snygga och väl underhållna, klädedräkten enkel och lynnet förräder självständighet utan att vara förenat med övermod och trotsighet". En ogift dräng i husbondens bröd hade omkring 50 riksdaler i årslön samt diverse klädespersedlar och en piga hälften mindre. Sandblom berättar om näringar, politisk författning med alla ekonomiska uppgifter, fornminnen samt alla hemman och lägenheter, lika noggrant som alltid. Beskrivningen är undertecknad i Wenersborg den 30 juni 1858. Då bor han på Johannesberg, där han avlider den 25 juni 1862. Om man läser skiftesprotokoll från olika byar, är det stora skillnader i utförlighet och noggrannhet. Det är ett nöje att läsa Olof Sandbloms dokument, men han är bara en av alla dem som gjorde en av de största reformerna i Sveriges historia möjlig.

Ann-Britt Boman

Gesällvisan

Måndag gör jag ingenting, ingenting, ingenting.
Tisdag ser jag mig omkring, mig omkring, mig omkring.
Onsdag går jag ut och vankar.
Torsdag sitter jag i tankar.
Fredag gör jag vad jag vill.
Lördag stundar helgen till.

Hänt på bögda...

Händelserikt i Norra Härene

Ordföranden Ingemar Karlsson hälsade välkommen och erinrade med några ord om de under året avlidna medlemmarna Ebba Larsson och Astrid Skoog. Verksamheten har under året bl.a. bestått av invigning av nya vagnskjulet, Valborgsmässofirande, "Öppet Hus" Kristi Himmelfärdsdag, korvgrillning veckan före midsommar, sillsexa samt två friluftsgudstjänster varav den ena under medverkan av Frälsningsarmen. Tre kyrkogårdsvandringar tillsammans med Kyrkan har anordnats. Fotoprojektet som innebär att samla och identifiera gamla foton pågår liksom arbetet med att kartlägga försvunna torp och gårdar.

Styrelsen för innevarande verksamhetsår består av ordf. Ingemar Karlsson, v.ordf. Leif Nättorp, sekr. Jan Harrison, kassör Bertil Karlsson, ledamöter Alice Andersson och Ronald Larsson. Ersättare är Rune Gustavsson och Karl Erik Wernkvist.

Bertil Karlsson

Gösslundaborna for på sommarrresa till Dalsland

Den 2 mars hölls årsmöte. Efter sedvanliga mötesförhandlingar dracks kaffe och såldes lotter. För underhållningen svarade Mikael och Beiron Hultman, som spelade dragspel.

Ur 2010 års verksamhetsberättelse kan nämnas följande: På april månads trivselkväll svarade Lisbeth Karlström från Vinninga för underhållningen. Hon spelade dragspel och sjöng och fick även publiken att sjunga med. Som vanligt serverades kaffe och såldes lotter. Kristi Himmelfärdsdag hölls öppet hus med servering av kaffe och våfflor. Trots det kyliga vädret kom ca fyrtio gäster men nästan alla valde att sitta inomhus. Den 20 juni var det friluftsgudstjänst vid kaffekvarnen. Christina Göransson och Thord Fransson svarade för musiken. Efteråt serverades kaffe.

Årets sommarresa gick till Dalsland där besök gjordes på museet i Mellerud, Dalslands konstmuseum i Uppered, Skålleruds kyrka och Rostocks Museum och Örtagård. På hemvägen gjordes ett stopp vid Dalslands Glashytta och Kaffestuga.

Den åttonde augusti var det öppet hus och det bakades bröd i Heddas stuga. Det serverades kaffe med smörgås och kaka. På oktober månads trivselkväll berättade rektor emeritus Leif Larsson om författarinnan Augusta Hägermans liv och visade bilder.

Alice Johansson och Ruth Klasson har också ordnat en utställning med gamla bonader. Den 10 december var det grötfest i kvarnen. Ett trettiotal personer hade hörsammat inbjudan. Lucia med tärnor, stjärngossar och tomtar kom i år från Stenhammarskolan.

Styrelsen för år 2011 består av: Ordförande Jonas Larsson, vice ordförande Ruth Klasson, kassör Lillemor Holgersson, sekreterare Margareta Folkesson, Carl-Magnus Erstorp, Bengt Johansson och Bennie Bertilsson. Suppleanter är Tore Ivarsson och Alf Wängdahl.

Margareta Folkesson

Årsmöte i sockenstugan

Kvällens gäst. Karl-Göran Ekstener om sina 14 år som kommunalråd.

Ljungsarps Hembygdsförening har haft sitt årsmöte i Sockenstugan, där närmare 30 medlemmar deltog. Ordföranden Laila Andersson hälsade alla välkomna och höll först parentation över avlidna medlemmar under året. Som inledning av mötet läste ordföranden upp en resumé om snödjup och vargavinter, och fortsatte med att det nya året är precis som vanligt. Ordföranden uppmanade medlemmarna att komma med tips eller idéer om aktiviteter till styrelsen. Därefter riktades ett tack till alla och önskan om god fortsättning på det nya året.

Till att leda årsmötets förhandlingar valdes ordinarie

ordföranden och sekreteraren.

Styrelsen omvaldes i sin helhet. Föreningens ordförande Laila Andersson, Markku Pulli, Gunnar Svensson och Gunnar Carlsson valdes som ansvariga för Hembygdsgårdens byggnadsunderhåll.

2011 års verksamhet

Vårstämning i Hembygdsgården, Torpvandring i maj, då också Skogens år 2011 uppmärksammas, Friluftsgudstjänst i juni och augusti, Studiebesök hos Maria och Lennart i oktober, husförhör i november och Grötfest i december.

Jan-Erik Svenningsson avtackades med en blomma för sitt arbete som revisor i Högbergs Stiftelse.

Kvällens gäst

Efter förhandlingarna berättade Karl-Göran Ekstener om sina 14 år som kommunalråd. Han berättade om både positiva och negativa händelser som han fått uppleva, bland annat hur Tranemo Kommun en gång i tiden klassades som tvåa i landet när det gällde förvaltningen av skattepengarna, han fick åka till Stockholm och ta emot priset. Det brukar vara förortskommuner som ligger bäst till. Lidingö var etta det året. Man funderade på och var överraskade, hur en så liten kommun som Tranemo kunde vara tvåa i landet. Karl-Göran talade också om hur han kämpat för de små skolorna i Ljungsarp och Sjötofta. Nu har Tranemo hamnat på en lista över dem som riskerar att bli "Greklandskommuner". Man satsar på exklusiva byggen istället för att leva upp till kommunens beslutade ekonomiska mål. Detta kommer också att förorsaka neddragningar inom skola och äldreomsorgen. Det Karl-Göran berättade var mycket intressant och uppskattat av de närvarande medlemmarna.

Ingemar Rudholm

Hembygdsforskning i staden

Hans Fredriksson, ordförande i Alingsås släktforskarförening berättar att tillsammans med Alingsås hembygdsförening har det inletts diskussioner om ett samarbete där man ska försöka sammanställa namn på hus och kvarter i Alingsås.

Vad ska jag göra när jag letar efter platser där mina släktingar bott när jag bara vet att de bodde i "Hampakåken" eller "Hökanäbbet"? Vilket inte alltid är de officiella namnen.

Tanken är att det ska starta en eller flera studiecirkel i Alingsås där man tänker göra en kartläggning över kvarteren. Vad är det riktiga namnet? Finns det något alternativt kuriosanamn? Vilka hus finns eller fanns i kvarteret? Vad bedrevs det för verksamhet i kvarteret?

Med andra ord hembygdsforskning i staden.

Materialet ska därefter göras tillgängligt för alla genom att det laddas in på "Bygdeband". Detta är en tjänst som finns hos företaget Geline, vilket är ett företag som tillhandahåller digitaliserade kyrkböcker på internet. Företaget har inlett ett samarbete med svenska hembygdsföreningar under namnet "Bygdeband" där man uppmanar föreningarna att ladda in lokalt material.

Allt är ännu bara en idé, säger Hans Fredriksson. Men intresset verkar stort så vi hoppas på att det kommer igång.

Dick Aspenstedt

Skvaller Spiegel på bokhandlarns fönster

skvaller Spiegel, reflexionsspegel, spegel med ett eller två snedställda glas, fastsatt på utsidan av ett fönster så att gatulivet kan iakttagas inifrån. Spegeln har brittiskt ursprung och har i Sverige använts sedan slutet av 1700-talet. Så beskriver Nationalencyklopedin en skvaller Spiegel. Bilden är tagen på Stora Torget i Alingsås och det var fröken Norelius, bokhandlare i Alingsås som hade den på sitt köksfönster.

Leif Brunnegård

Täppe-Nils ingen vanlig Johansson

Det är härligt att läsa om människor, vars liv skiljer sig från det ”normala”. En person, som förverkligade sina idéer och spred munterhet omkring sig var Nils Adolf Johansson, i folkmun kallad Täppe-Nils. Om dennes ovanliga levnad har Carl Främgård, Främmestad beskrivit en fängslande artikel, publicerad i Främmestads Hembygdsförenings årskrift 2000. Med författarens goda minne återges texten här i förkortad och redigerad form

Nils Adolf Johansson var född i Göteborg 1921. Han var sent utvecklad, lärde sig att gå och tala senare än andra barn. Detta och andra svårigheter i hemmet gjorde att han växte upp hos sina morföräldrar i Norra Vånga. Till Alfred och Ellen Andersson Täppa i Främmestads socken kom han 1936 som patient inom familjevården under Göteborgs stad. Där blev han som barn i huset och Täppa var hans fasta punkt genom livet.

Tidigt började han en viss affärsverksamhet. Han cyklade omkring och sålde vykort, julkort och julbonader. Han var noga med att framhålla att hans bonader var av hög kvalitet ”Känn här, det är annat papper är vad det är i dem som Hulda i Lindås säljer”. Han sålde tidningar på söndagar. Fisk och sill ingick också i hans sortiment.

Cykelepoken

Så småningom skaffade han sig en tvåhjulig transportcykel. En sak som han var ensam om var att köra torvströbalar till olika kunder. En tid körde han dagligen från Öjemossen till järnvägsstationen i Sollebrunn, två balar fram och två balar bak på cykeln. Varje dag gjorde han två resor, cirka fyra mil fram och åter.

År 1941 köpte han en trehjulig transportcykel. Nu blev det ingen hejd på vad han kunde frakta. Det blev fyra torvströbalar fram med en glugg emellan och två balar bak.

En gång hade han åtagit sig att köra halm. För att få ett ordentligt lass hade han lagt ett par bräder på tvären. När han lastat färdigt, kunde han inte se vägen framför sig. Men Nils var aldrig rädlös. Han fick en pojke att sätta sig uppe på lasset och berätta hur han skulle köra. En hel halmhässja på hjul.

Nils ägnade sig även åt persontransporter. Det berättas att han körde en dam till kyrkan. Efteråt blev han tillfrågad om det inte var tungt. Svaret blev: ”Äsch, hon vägde inte mer än 5 öre jäst”.

Täppe-Nils. En inte så ovanlig syn i Främmestadstrakten på 1940-talet. Täppe-Nils på sin transportcykel lastad med fyra torvströbalar. Foto Olle Granlund

Men det var inte bara cykeltransporter Nils ägnade sig åt. Hemma i vagnboden hade han ordnat en cykelverkstad. På vintern flyttade han in i ladugården, där värmen var bättre. Han skaffade sig en handdriven spruta, som han for omkring med och kalkade eller rödmålade ladugårdar. Senare skaffade han sig en motordriven spruta. När det tröskades i bygden, ställde Nils upp som säckbärare, stor och stark som han var. En vedsåg och vedklyv ingick också i hans sortiment. I flera år högg och klöv han veden till skolorna i Främmestad,

Bilepoken

År 1951 blev han friskriven från familjevården och kunde ta körkort. Snart nog köpte han sin första bil en äldre Volvo som i stället för baksäte hade ett lastflak. Där byggde han ett enkelt kapell av masonite. Då kunde han använda bilen för persontransporter som till exempel till dans i Granvattnet utanför Gräfsnäs. Bilen hade registreringsnummer R 420. Nils kallade den därför för ”Din klara sol går åter upp”. Den psalmen hade nr 420 i den gamla psalmboken. Nästa bil blev en Chrysler personbil från 1931-32. Det var under bilepoken som Nils började sälja flaggstänger. När han skulle leverera en stång, lade han den helt enkelt på biltaket och körde iväg. Han åtog sig även att måla om flaggstänger utan att ta ner dem. Påhittig som han var hade han utarbetat en metod, där han med hjälp av ett par bräder med remmar kunde klättra upp för stängen. Frågade man honom om det inte var farligt

att klättra i gamla flaggstänger, de kunde ju vara ruttna. ”Jag gör svajprovet, när jag kommer halvvägs. Jag sätter stängen i svajning och håller den då kan jag fortsätta”. På vägen upp brukade han skrapa bort gammal färg och spackla. På vägen ner målade han. I de flesta fall gick det bra. Men en gång brast stängen och Nils föll samtidigt med den. Han hamnade i ett buskage utan att skada sig.

Något sinne för ekonomi hade Nils inte. ”Jag föddes med två tomma händer och nu har jag 50.000 i skuld. Denna ramsa upprepade han med lite olika belopp.

Mopedepoken

På grund av diabetes och kanske andra orsaker fick Nils sitt körkort indraget. Han skaffar sig då en EPA-traktor, som han registrerade på Ellen i Täppa. Men efter en olycka i Nossebro, då Nils skadade sig ganska allvarligt övergick han till moped. Han fortsatte sin affärsrörelse, nu med att köpa upp ägg i trakterna runt Främmestad. Sedan lastade han äggen på en kärra och körde till Göteborg. Från en lokal där kör han ut äggen till sina fasta kunder. Vecka efter vecka upprepas denna procedur.

Men det där med flaggstänger kunde han inte släppa. På sin moped transporterade han stänger till Göteborg. Flera

gångar blev han tagen av polisen, när han trots förbud körde på motorvägen. Strax före jul ett år blev han tagen av lerumspolisen och förd till stationen för förhör. Nils förstod att något ”lurt” var på gång, för poliserna skratade hela tiden. Väl framme fick han motta en inramad förstoring föreställande Nils, när han kör över en viadukt med en flaggstång på släp. ”Nu lämnar vi den här som julklapp till dej. Samtidigt innebär julklappen att vi nu har stoppat dej så många gånger att vi i fortsättningen inte bryr oss om dej och dina flaggstänger”.

Slutet liknar det farofyllda liv han levat, Under arbete på ett högt ladugårdstak föll han ner och skadade sig så svårt att han senare avled 61 år gammal.

Nils var en snäll person, särskilt mot barn, arbetsam och hjälpsam. Hans förvisso äventyrliga och ibland farliga liv, går det många historier om i bygden. Kanske hans omdöme klickade ibland, men han var alltid i arbete och hittade lösningar på det mesta. Och hjärtat det var gott.

Tack Carl Främgård för att vi fått utnyttja Din skrivarkonst.

Roland Antehag

Backstugan Kulla i Upphärad och föreningen Backstugans Vänner

På Nyckleby Nedergårds utmarker i Upphärad ligger backstugan Kulla som ägs av föreningen Backstugans Vänner. 2005 hade huset stått tomt i 9 år och mycket vatten hade runnit in genom skorstenen. Ägaren Gunnar Andersson som efter en hjärtoperation 1996 blivit förlamad och sängliggandes hade inte haft möjlighet att sköta om sitt älskade hus. Ägaren hade avlidit två år tidigare och dödsboet hade förgäves försökt bli av med huset, ja till och med undrat om inte brandkåren kunde ställa till med en övning och bränna upp det. Idag kan vi bara tacka för att brandkåren var klok nog att säga nej. På hösten 2005 erhöll föreningen huset i gåva.

Enligt en dendrokronologisk undersökning byggdes Kulla 1860. Backstugusittare, eller inhyses som de ofta kallades, ägde ibland sitt hus men långt ifrån alltid. Marken däremot tillhörde jordägaren och tomten var aldrig större än ett halvt tunnland och för liten för att föda en ko. Kulla har ingen indragen el och inget indraget vatten. Dricksvattnet hämtades från den stensatta källan och bredvid den finns ännu den stensatta damm varifrån man hämtade tvättvatten. Runt omkring finns stengårdsgårdarna och när du går in genom muren blir du verkligen förflyttad till en förgångens tid.

Sommaren 2006 byggdes en nyskorsten, murades en

Under 1920-talet bodde Ewert Andersson på Kulla med sina föräldrar. Bilden tagen omkring 1947.

ny spis och renoverades kakelugnen. Vi kunde plötsligt baka i den vedeldade ugnen, något som troligtvis inte gjorts på minst 70 år. Året därpå byggdes ett nytt dass, precis som det tidigare lerputsades väggarna. 2008 renoverades källarvinden och lagades tak, 2009 målades huset och förra året tapetserade vi.

De första backstugusittarna var Andreas Svensson

och Ingeborg Larsdotter. Båda födda i trakten i början av 1800-talet. Andreas hade tidigare varit torpare på ett ställe i närheten men blivit järnvägsarbetare 1857 och sökte ett nytt boställe. I mitten av 1850-talet grasserar rödsoten och familjen mister tre av sina barn i sjukdomen under loppet av 8 dagar. Med sig till Kulla har de endast Johan född 1854 och en dotterdotter Anna-Britta född 1860, de övriga barnen hade för länge sedan givit sig ut för att tjäna sitt bröd. Ingeborg avlider 1874, året efter får sonen Johan och dotterdottern Anna-Britta ge sig ut som dräng och piga. Efter knappt två år uppger Andreas för sockenstämman att han inte längre klarar sig själv och omhändertas av socknen. Han avlider år 1878. Samma år flyttar dottern Sophia och hennes oäkta son till Kulla och blir bosatta där i 8 år. År 1913 friköps Kulla av en familj som flyttat in 1904 och vi tror också att det var då,

1913, som huset tillbyggdes. Huset fick en bod och en förstuga. Att huset varit spånförsett kan man se om man kikar in i vedboden som är sammanbyggd med huset. Backstugan har haft bofasta ända tills 1961, då den siste backstugusittaren Edvin Olofsson avled, 91 år gammal. Därefter blev Kulla fritidsbostad.

Ända sedan starten 2005 har föreningen haft stor hjälp av Västarvet och Länsstyrelsen som med sitt kunskande och sina bidrag gjort det möjligt för oss att återskapa Kulla, något som vi är mycket tacksamma för. Du som vill veta mer om Backstugans Kulla, som 2010 blev byggnadsminne, kan gå in på vår hemsida www.backstugansvanner.se. Där du kan läsa mer om bygden, höra intervjuer, se bilder och filmklipp samt läsa vår egen tidning Kullabladet.

Lena Calmestrand

Drängastenen

Beundrad. Att lyfta drängastenen väckte beundrad .

På bilden ser vi Bertil Andersson på Stommen i Asklanda visa upp en lyftsten, även kallad drängasten. En sådan fanns i Asklanda by. Vad vi vet om den är, att den legat vid Skattegården och blev i sista stund räddad från att användas i grunden till ett ladugårdsbygge 1914. Sedan blev stenen liggande vid landsvägskanten. Här kunde drängarna visa sin styrka genom att lyfta den tunga runda stenen som vägde cirka 100 kg. När sedan Vägförvaltningen en gång hade förbättrat vägen, var stenen plötsligt försvunnen. Efter några år började man leta efter den. Man fann den i en vägtrumma och lyckades gräva fram den.. Numera är den placerad i trädgården på Stommen. Bilden är tagen omkring 1940 och som åskådare ser vi Brita Gunnarsson och Ingeborg Andersson.

Berit Andersson

Hallå där...

Hallå där Marianne Kling, kassör i Kinnekulle Hembygdsförening. Hur kom Ni på att ha fem helårsprenumerationer på Västgötabygden som vinster på årsmöteslotteriet.

- Vi brukar alltid ha ett lotteri på vårt årsmöte med generösa vinster. Det är inget lotteri som ger klirr i föreningskassan, men ibland måste det få kosta lite när man har roligt.

Blev det lyckliga vinnare?

- Ja verkligen. Vi hade fler vinster och vi rangordnar dem inte utan den som vinner får själv välja. Och de fem prenumerationer gick åt först. Vinnaren fick årets första nummer som kom strax för vårt årsmöte och så kommer de kommande numren direkt hem i brevlådan. I år kommer vår förening att synas extra mycket i tidningen på grund av årsmötet och då är det roligt att tidningen hamnar i fler hem än vanligt här uppe på Kullen.

Leif Brunnegård

Västgöta Gille i Linköping ett av Sveriges största landskapsgillen

Något om Kent Waltersson

Kent Waltersson är uppvuxen i Grästorp, där han bodde tills han var 20 år. Släkten bor kvar där. Kent gick på gymnasiet i Linköping. Han disputerade 2005 med avhandlingen "Bildning för livet. Agrara framtidsstrategier och bildningssträvanden i Tengene JUF 1930-1960". Kent har vandrat mellan akademi och politik i årtal. I politiken har han bland annat varit statssekreterare åt Ylva Johansson på socialdepartementet, ordförande i bildningsnämnden och kommunalråd i Linköping och är nu ledamot i kommunfullmäktige där. Kent är föreståndare för CKS, Centrum för kommunstrategiska studier vid Linköpings universitet.

Västgöta Gille i Linköping har nyligen haft årsmöte med 80 närvarande medlemmar. Inbjuden gäst var fil dr Kent Waltersson som hade accepterat ämnet "Kan något gott komma från Grästorp?" I sin föreläsning utgick han från sin doktorsavhandling Bildning för livet – Framtidsstrategier och bildningssträvanden i Tengene JUF 1930-1960. JUF står för Jordbrukare-Ungdomens Förbund. Många av åhörarna hade egna erfarenheter från svensk landsbygd under den aktuella tidsperioden och nickade igenkännande.

Till traditionen vid Västgöta Gillens möten hör att både Hymn till Västergötland av Paul Nilsson och Östgötasång sjungs unisont. Leif Olofsson, SAAB-ingenjör, från Skövde har de senaste åren svarat för musiken.

Västgöta Gille i Linköping bildades 1973 och har för närvarande 240 medlemmar vilket gör gillet till ett av de största landskapsgillena i Sverige. I verksamheten under ett år ingår numera en vårfest, en sommarresa till Västergötland, middag på Charlottenborgs slott i Motala och en höstfest. Senaste västgötareisan gick via Ulricehamn, Hedared och Sävveåns dalgång till Göteborg där Ann-Christin med make Lars Bäckström tog emot i Lennart Torstenssons palats.

Bland de närmare hundra prominenta personer med västgötaanknytning som under åren gästade gillet kan nämnas Lars-Gunnar Andersson Göteborg, Gunnar Arnborg Gråbo, Sven-Olof Ask Skara, Claes Astin Tibro, Sixten Bengtsson Skövde, Lars Bäckström Uddevalla och Göteborg, Jörgen Cederberg Hjo och Stockholm, Ingvar Carlsson Borås och Tyresö, Jerker Engblom Borås och Karlstad, Sven-Axel Hallbäck Skara, Eva Haettner Aurelius Trollhättan och Skara, Gunnar Hallingberg Skara och Jönköping, Gunnar Helander Vänersborg och Västerås, Ost-Sivan Johansson Tråvad, Margareta Kjell-

Historikern och politikern Kent Waltersson med rötter i Grästorp tillsammans med Ingrid Böhm f Brundin från Dalsjöfors och Karl-Eric Böhm från gården Stommen, granne med gånggrifterna, i Karleby framför den västgötakarta som alltid finns med när Västgöta Gille i Linköping sammanträder. Karl-Eric har utsetts till hedersmedlem efter mångårigt förtjänstfullt arbete som kassör.

berg Tådene och Stockholm, Mats Löwing Åsle, Matts Marklund Ulricehamn, Fredrik Ohlsson Limmared och Stockholm, Helge Skoog Borås och Stockholm, Eva och Göran Stenbäcken Borås, Dag Ståhljö Alingsås, Sven G Svensson "Stor-Sven" Uppsala, Bertil Ström Mariestad, Agneta Tjäder Ulricehamn.

Om någon av Västgötabygdens läsare känner till någon västgöte i Linköping med omnejd önskar gillet älderman Peder Claesson 013-13 29 59, skolhuset@home.se, få ett meddelande om detta.

Peder Claesson

Ena gullgruva

Ä Du förtjuster i vörn granne dialekt? Då hör la Du te öss sum slör på Skarabörsradion på måndagsförmeddan å hör på Snackis. En kan ju ringa te dum å berätta um södda ol sum nästan ä åglömda nu för tia eller sum en bara nöckar på vessa höll. Alla södda ol sum di får in lägger di in på hemsida mä ena förklaring va en kan översätta te svenska mä. Har Du ingen dator kan Du be nöken Du ä känder mä så visar han eller ho däk denna gullgruva. www.sverigesradio.se/skaraborg.

Läsvärt i korthet

365 dagar i Skara kommun. Huvudredaktör: Ove Litorell. Layout: Berit Abrahamsson. Utgivare: Skara fotoklubb. 144 sidor som speglar det gångna året med en bild från varje dag plus korta texter.

Varnhems kloster före Birger Jarl. Om klostrets rottrådar i tiden. Redaktör: Markus Hagberg. Utgivare: Skara stiftshistoriska sällskap. 160 sidor som bland annat berättar om ett maktcentrum sedan vår tideräknings början där kvinnorna haft en viktig roll.

Meddelande nr 1 2011. Föreningen för Västgötalitteratur. Redaktör Johnny Hagberg. 20 sidor med mycket om nya Västgötaböcker, men också läsning om artisten Fritz von Dardel och Alströmeriana.

Mimers brunn. Arkeologi, etnologi och historia i Västra Götaland. Nummer 1 2011. Redaktör: Christina Ström. 52 sidor. Denna gång bland annat ett nytt inlägg i debatten kring slaget vid Gestilren, kanske utkämpades det mellan dagens Dalum och Timmele. Men vi får också minnas ungdomens 60-tal som det gestaltade sig i Liverpool och Trollhättan.

Västgotagenealogen, tidskrift för Västgöta Genealogiska Förening. Nr 4 2010. Redaktör: Kjerstin Olofsson. Denna gång mest om arkivens skatter.

Västgotagenealogen. Tidskrift för Västgöta Genealogiska Förening. Nr 1 2011. Redaktör Kjerstin Olofsson. 24 sidor. Tema denna gång Vår stund på jorden.

Gudhems-Axet. Nr 1 2011. Medlemstidning för Gudhemsbygdens Hembygdsförening. Redaktör: Lars-Erik Kullenwall. Axet är på 20 sidor och har fått ny dräkt och nytt namn. Tidningen skall komma ut fyra gånger per år och denna gång handlar det bl a om årets aktiviteter.

Mjölkpallen. Medlemsblad för Lerums Bygdegille. Våren 2011. Fyra sidor om Aludden och historia ur Lerumsperspektiv.

Kinna Hembygdsförening. Verksamheten under 2010. Redaktion Sture Johansson, Rolf Borén och Karl-Erik Lerbro. 20 sidor om verksamheten men vi får dessutom bl a följa med Roland Hylander på en vandring genom Kinna.

Lidköping. Bilder från luften. Produktion Olle Samuelsson och Anders Rudquist. 120 sidor med massor av bilder och lite text. Inte riktigt alla är tagna från luften.

Årsskrift för Ullervad Leksbergs Hembygdsförening 2011. Redaktion Åke Möller och Lars Johansson. 60 sidor med massor av bilder från förr och nu. Dessutom bland

annat en lång artikel om Trilleholm.

Falbygden 2010. Årsbok nr 64 utgiven av Falbygdens Hembygds- och Fornminnesförening. Red: Båse Johansson och Lena Persson. 116 sidor med många illustrationer. Denna gång bland annat väckelsen på 1800-talet, Falbygdens medeltida kyrkor och Offerplats Finnestorp.

Körsbärsblomman. Medlemstidning för Eggby, Istrum, Öglunda Hembygdsförening. Nr 1 2011. Red: Hjärdis Lundberg. Äntligen farbar Istrumsväg, lanthandlare och Öglundaplaner på semesteranläggning.

Mission i förändring. Perspektiv på Skara stift och Svenska kyrkans mission 1874 – 2009. Författare: Märta Bodin. Utgivare: Skara stiftshistoriska sällskap. Antal sidor: 196 med mängder av illustrationer. Skildringar av både missionärer och syföreningstanter.

Västgötalitteratur. Tidskrift utgiven av Föreningen för Västgötalitteratur. Redaktion: Johnny Hagberg, Anders Franck, Hans Menzing. 53 sidor i litet format om lagman Eskil och besök vid Varnhems kyrka.

Bland folk, grosshandlare och quacksalvare i Björketorps socken och närhet. Författare: Bertil Larsson. Eget förlag. 270 sidor med många bilder, kartor och avfotograferade dokument. En mycket personlig hembygdsbok från Hindåstrakten.

Sunnerby på Kållandsö. S:ta Katarine kapellplats. Arkeologisk undersökning. Författare: Anna Nyqvist Thorsson och Annelie Nitenberg med bidrag av Stig Lundberg och Maria Vretemark. Utgivare: Göteborgs Universitet. 328 sidor med massor av illustrationer, kartor och diagram. Kyrkan är sedan länge borta men platsen har fortfarande mycket att berätta.

Fotografiska bilder. Tidsnära och förflutet. Fotograf: Jan Grahn. Eget förlag, Trollhättan. 108 sidor i mycket snyggt utförande. Massor av härliga bilder främst från Trollhättebygden.

Skaraborgsnatur 2010. Redaktion: Jan Lindholm och Lennart Holmqvist. Utgivare: Skaraborgs Naturskyddsförening. 87 sidor med information främst om 100-årsjubileet och de lokala föreningarnas verksamhet.

Från borg till julmarknad – slott och herrgårdar i Västergötland. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 2009 – 2010. Redaktör: Christer Ask. En vacker bok på 293 sidor med massor av bilder och texter om våra mest kända herresäten.

Hem och hembygd. Tidskrift för Saleby, Trässberg och Härjevad 2010. Redaktör: Iréne Kårebäck. Utgivare: Saleby Hembygdsförening. 30 sidor med bl a ett uppslag med bilder i färg från hembygdsåret. Den 85-åriga föreningen berättar dessutom om bygdens radiomuseum och några bilentusiaster i bygden.

Glimtar från Essunga utgiven av Essunga Hembygds-

förening 2010. Red: Elsa Westman, Ulla Aghamn, Gunnar Hagström och Linda Essunger. 26 sidor med bl a text och bilder om invigningen av en halv väg som ingått i den klassiska sträckan Skara – Lödöse.

Hans Menzing

Vill Du fira 17 maj i Halden?

Som vanligt så här års har Sam Alteryd hört av sig och berättat om den traditionella resan till Norge på deras nationaldag. I år går resan till Halden som är Skövdes vänort. Vi åker den 16 maj från Skövde via Lidköping till Hotell Carl XII, i Ed i Dalsland där vi övernattar. Efter frukosten på hotellet tar oss bussen till Halden där vi får vara med om nationaldagsfirandet. Vi räknar med att vara tillbaka i Skövde omkring klockan 20. Har Du folkdräkt tar Du väl med Dig den. Vill Du veta mer eller vill Du anmäla Dig, hör av Dig till Erna Westher telefon 0500-42 53 72/0703-27 50 39 eller Odd Sandberg telefon 0510-290 57/0735-86 62 94.

Evenemangskalendern

Nu är det hög tid att marknadsföra sommarens aktiviteter. På vår egen hemsida www.hembygd.se/vastergotland har Du möjlighet att utan kostnad marknadsföra Din förenings sommaraktiviteter. Kanske har Din kommun en evenemangskalender där Du också har en gratisreklam. I många fall är också kommunens Turistbyrå intresserad av Er verksamhet, även grannkommunens Turistbyrå kan vara en bra kontakt. Och sist men inte minst bör Du ta kontakt med lokaltidningens lokalredaktör. De vill gärna veta vad som händer. Det är inte alltid de har tid att komma ut på besök, men fråga om de vill ha en liten text och en bild på vad Ni hade för Er på hembygdsgården i söndags.

Och naturligtvis skall Du också sända ett referat till Västgötabygden. En kort text och en bild platsar under Hänt på bögda.

Barns funderingar

På Sveriges nationaldag släpper de ut kungen från Skansen. Han vinkar till människorna och tycker det är roligt att få se sig omkring.

Lissi, 6 år

Jag tycker att sagor är fina, för då sitter mamma still en liten stund.

Line Marie, 8 år

Redaktörsgrupp:

Roland Antehag, Lilla Mjölseredsv 9, 466 95 Sollebrunn, tel 0322/402 55,

e-post: r.antehag@hotmail.com

Leif Brunnegård, Asklanda Ekehagen, 447 93 Värsgårda, tel 0322/66 10 26 e-post: vbn.red@tele2.se

Hans Menzing, ansvarig utgivare, Marumstorget 1, 532 32 Skara, tel 0511/12643,

e-post: hans.menzing@telia.com

Övriga i redaktionskommittén:

Eva Bergström Hyenstrand, Carl von Linnés väg 2, Skultorp, 541 55 Skövde, tel 0500 - 43 30 13,

e-post: hyenstrand@hotmail.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3, 54015 Väring, tel 0500-441105, 0708-420453,

e-post: j-o.berglund@telia.com

Ann-Britt Boman, Spireavägen 5, 513 35 Fristad tel 033 - 26 19 21,

e-post: annbritt.boman@telia.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmostad, 465 97 Nossebro, tel 0512/531 50, e-post: tb.bygg-tjanst@telia.com.

Birgit Carlsson, Ljungås, 519 91 Istorp, tel 070-620 66 66, e-post: bisido@hotmail.com

Stig Green, Fjällrosv 1, 516 32 Dalsjöfors, tel 033 - 10 15 85, e-post: stig.green@bornet.net.

Per-Göran Persson, Östergården 1, 54066 Sjötorp, tel 0501-50138, 070-7838079.

e-post: pellep@telia.com

Förbundsordförande: Eva Bergström Hyenstrand.

Förbundssekreterare: Mona Lorentzson, Wallströmsliden 6, 463 71 Lödöse. Tel 0520 - 66 02 74

e-post: mona.lorentzson@gmail.com

Förbundskassör: Hugo Isaksson, Box 2067, 523 02 Timmele. Tel 0321 - 300 01.

e-post: hugo.isaksson25@hotmail.com .

Kanslist:

Eva Mann, Västergötlands Hembygdsförbund, Box 15, 534 21 Vara, tel 0512-10550 fax 0512-339 42, bost. 0511-37 03 30,

Bankgiro 378-5383, Plusgiro 8 57 59-9,

Kansliets e-post: vasterg.hembygdsf@telia.com

Lite bilhistoria

När man tänker på gamla bilar är det ofta en T-Ford. Man brukar säga att det var T-Forden som satte världen på hjul. Jag har sett en uppgift om att Ford svarade för hälften av världens bilpark under tidigt 1900-tal. Redan 1904 körde bilkungen Henry Ford en testbil som uppnådde den enorma hastigheten av 147 km/timma.

Den första bilen som passerade genom Asklanda kom 1905, Mitt i byn tog bensinen slut. En snäll yngling erbjöd sig att cykla till Ljung, cirka en mil från Asklanda, och köpa en kanna bensin. Som tack för hjälpen fick ynglingen åka med i bilen en halvmil och sedan gå tillbaka hem till Asklanda.

Bilden till vänster är tagen vid Asklanda-Ornunga Missionshus. 1926 fanns det så många bilar i bygden så det behövdes en parkeringsplats vid missionshuset.

Den i särklass mest producerade personbilen är Volkswagenen mod 1. Den tillverkades i över 22 miljoner exemplar. I vårt land fick den minst två smeknamn, skalbaggen och asfaltbubblan. Den första prototypen togs fram 1936, men på grund av andra världskriget kom den civila produktionen inte i gång förrän 1948. I slutet av 1950-talet tillverkades 1 miljon "bubblor" per år.

När kriget var slut kom bilproduktionen i gång både i USA och Europa och i Sverige hette bilmärkena Volvo och SAAB. Enligt SCB är Volvo det mest registrerade märket följt av Volkswagen. Men lägger man ihop Volvo och SAAB är var tredje bil på våra vägar en svensk bil.

På bilden poserar syskon Karlsson från Ornunga framför familjens bil.

De första personbilarna var höga och kantiga. Till att börja med saknades vindrutor, belysningen var karbidlampor som man fick tända för hand. När kriget var slut hände det mycket även på bilsidan. Nu började man tillverka mer eller mindre strömlinjeformade bilar. På så sätt kunde man öka hastigheten. Miljön tänkte man inte så mycket på, bensinen var relativt billig. Jag minns vilken känsla det var när jag på en raka på Riks 6:an fick upp PV:n i över hundra på grusvägen. Men då börja det ryka under motorhuven. Vattenslangen till kylen hade spruckit, men med hjälp av lite isoleringsband klarade jag mig till verkstaden. Och det dröjde ett tag innan jag på nytt njöt av fartens tjusning. Bilarna på bilden är från Krokshallstorget i Borås en marsdag 2011.

Källor: Nationalencyklopedin på nätet. SBC:s hemsida

Leif Brunnegård